

IV.

VUOSI 1956 POST-KÁDÁRISMISSA

Keväällä 1988 János Kádár kuului jo silloisen Euroopan pitkäikäisimpiin johtajiin. Toukokuun kolmantena viikonvaihteena MSZMP piti puoluekokouksen, jonka tärkein tehtävä jälkikäteen arvioituna oli Kádárin syrjäyttäminen, sillä hän joutui uuteen lähinnä muodolliseen kunniapuheenjohtajan tehtävään. Pitkästä aikaa puolueen johtaminen ja pääministeriys keskittyivät samoihin käsiin, sillä uudeksi pääsihteeriksi valittiin pääministeri Károly Grósz (taustasta myös Schöpflin, Tóké–Völgyes 1988).

Kokouksen yhteydessä keskuskomitean jäsen Imre Pozsgay sai tehtäväkseen valmistella puolueen uutta ohjelmaluonnosta ja siihen kuuluvaa historiaosuutta. Myöhemmin aktualisoitunutta tehtävää tarkastellut lehdet eivät tällöin nostaneet erikseen, ja esimerkiksi Pozsgayn puheenvuoron otsikko oli, että ”Tarvitaan koko kansan kanssa jatkuvaa vuoropuhelua” (MN 21.5.). Tämän työn kannalta olennainen vuosi 1956 ei ollut lehdissä muutoinkaan esillä paitsi, että György Aczél käytti nimitystä tragedia sivutessaan teemaa ohimennen.

Pari viikkoa myöhemmin (5.6.) Unkarissa perustettiin laittomasti *Történelmi Igazságtétel Bizottsága*, jatkossa TIB. Komitean nimi käännetään tässä Historialliseksi oikeudentekomiteaksi, sillä yksi unkarin kielen kummallisuuksia on se, että totuus ja oikeus ovat kietoutuneet samaan sanaan *igazság*. Ensimmäisessä merkityksessään sana tarkoittaa varsinaisesti totuutta ja toisessa oikeutta. Tieto-opillinen totuus liittyy siinä myös moraaliseen totuuteen, jossa tuloksena on selkeä jako oikeaan ja väärään, vaikka oikeutta käytetään myös ilman totuutta ja päinvastoin (vrt. myös Kenyeres 1995, 84–87; Papp–Jakab 1985). Kun TIB sai ensimmäisen kerran laajempaa julkisuutta *Magyar Nemzet*issä 8.2.1989, Miklós Vászárhelyi kertoi TIB:n perustamiskutsun lähetetyn myös unkarilaisiin lehtiin ja uutistoimisto MTI:lle. Kotimaassa sitä ei julkaistu mutta ulkomailla kylläkin.

Perustamisdokumentissa TIB vaati vallankumousta seuranneen koston uhrien, kuolleiden ja elävien täyttä moraalista, poliittista ja oikeudellista rehabilitointia. Noin 40 allekirjoittajan joukossa olivat vuonna 1958 teloitettujen Pál Maléterin, József Szilágyin, Miklós Gi-

mesin, vankilassa epämääräisissä oloissa kuolleen Géza Losoncyn lesket sekä Imre Nagyin tytär (esim. Az 1956-os... 1991, 170–171).

Perustamisdokumentti alkoi viittauksella 30 vuotta sitten teloitettusta vallankumouksen pääministeri Imre Nagyistä. Tämän jälkeen puhuttiin neljästä muusta syytetystä ja teloitetusta sekä mainittiin 4.11. alkaneen restauraation sadat uhrin. Historiallinen analogia oli läsnä, kun arvioitiin, etteivät edes Habsburgit, Haynau ja Horthy yhteensä raahanneet, tuominneet, teloittaneet ja pakottaneet yhtä paljon kuin 4.11.1956 syntynyt valta (Tóbiás 1989, 523–527; Az 1956-os... 1991, 169–171).

Muistopolitiikka jatkui Imre Nagyin kuoleman 30. vuosipäivänä Pariisin Pere Lachaisella, jossa paljastettiin vallankumouksessa teloitettujen muistomerkki. Muistomerkin suojelijoina ilmoitettiin pyynnöstä lähemmäs kaksi sataa henkilöä joukossa muun muassa nobelisteja, poliitikkoja, kirjailijoita, tiedemiehiä ja taiteilijoita. Mukana olivat esimerkiksi kirjailijat Saul Bellow, Joseph Brodsky, Desmond Tutu, Haldor Laxness sekä lisäksi Mario Soares, Raymond Barre, Yves Montand, Paul Ricoeur, Pierre Rosanvallon ja Andrej Wajda. Myös Unkarin hallitukselle oli lähetetty vetoamus uudelleen hautaamisista, mikä kuitenkin jäi ilman vastausta (Tetemrehívás 1988, 76–80; Tóbiás 1989, 531–537).

Pariisissa myös Italian kommunistipuolueen edustaja laski seppeleen ja muistutti Prahan keväästä ja moniarvoisuudesta. Ranskan sekä Italian sosialistipuolueiden edustajat pitivät puheen, jossa muistutettiin ihmiskasvoisen sosialismin olevan lähtöisin – ei Tšekkoslovakiasta vaan – Puolan ja Unkarin intellektuelleilta vuosina 1955–1956 (ibid., 127–129). Myös Yhdysvaltojen presidentti Ronald Reagan lähetti tervehdyksen, ja suhteessa Itä-Euroopan vanhoilliseen kommunistiauditorioon nonkonformistit tulivat seisoneeksi samassa rintamassa myös Yhdysvaltojen kanssa.

Muistomerkkimateriaali on koottu opposition laatimaan hautajaiskirjaan *Tetemrehívás*, jonka nimi perustuu vanhaan kansanuskoon, ja tarkoittaa kutsua ruumiin luokse. Jumalan oletetaan tuomitsevan syyllisen näyttämällä tappajan, sillä haava alkaa vuotaa verta syyllisen saapuessa ruumiin luo. Kirjailija János Arany on kirjoittanut myös saman nimisen kuuluisan balladin, jonka nimeä käytettiin nyt myös politiikassa.

Samaan aikaan Budapestissa hautaamiskysymys vedettiin julkisuuteen – siis myös vain muutama viikko Kádárin syrjäyttämisen jälkeen – mielenosoituksessa, jossa 317 henkilöä allekirjoitti tiedonannon, jonka mukaan poliisi hajotti brutaalisti hiljaisen muistotilaisuuden. Puoluelehden uutiskynnystä mielenosoitus ei ylittänyt, mutta ministerineuvoston *Magyar Hírlap* uutisoi sen ovelasti poliisin näkökulmasta, jolloin myös mielenosoittajat saivat julkisuutta.

Artikkelin ”Mitä tapahtui torstaina iltapäivällä keskikaupungilla?” mukaan 350–400 järjestelmän vastaisen liikkeen edustajaa yritti osoittaa mieltään, mutta menestykselliseksi luonnehditussa toiminnassa poliisi pidatti useita henkilöitä. Uutisessa mainittiin jo vuosi sitten ilmestyneet ryhmittymät, jotka halusivat käyttää Imre Nagyin kuoleman 30. vuotispäivää poliittisiin yhteyksiin. Viime mainittua ei määritelty tarkemmin vaan sillä tarkoitettiin yleensä järjestelmän vastaiseksi tulkittua toimintaa.

Mielenosoittajien vaatimuksista kerrottiin 1956 *tapahtumien* arvioiminen uudelleen, siihen osallistuneiden rehabilitointi, eläkevaatimus ja muistomerkin pystyttäminen. Uutisessa kerrottiin myös, että he yrittivät viettää muistopäivää useissa paikoissa kuten *Batthyány térillä* (Batthyányin aukio), *Hősök terellä* (Sankarten aukio), hautausmaalla ja kirkossa. Artikkelissa kysyttiin myös ketä nämä olivat ja nimeltä mainittiin kahdeksan mielenosoittajaa sekä Pariisiin pystytetty muistomerkki. Juttu päättyi siihen, että kysymys oli provokaatiosta (MH 18.6.).

Yleensä vallan vaihtuminen Unkarissa huomioitiin laajasti ulkomailla. Uusi johtaja Károly Grósz kävi ensin Moskovassa, ja heinäkuussa hänestä tuli ensimmäinen Yhdysvalloissa vierailut Unkarin pääministeri sitten Ferenc Nagyin vuonna 1946. Ulkomailla pääsihteeri sai paljon myönteistä julkisuutta, ja vuosi 1956 oli esillä useissa haastatteluissa. Esimerkiksi passiasioita koskevaan kysymykseen Grósz vastasi, etteivät vuoden 1956 takia tuomitut ole voineet saada passia. *Newsweekille* Grósz kertoi, että kyseessä oli vastavallankumous, jossa Imre Nagyille kuuluva paikka oli joutua oikeuden eteen. ”Pääministerin ei ole mahdollista loukata lakia eikä perustuslakia. Imre Nagy teki sen” (MH 12.7.).

Kysymykseen aikoiko Unkarin hallitus rehabilitoida Imre Nagyin Grósz vastasi, että ”on tullut aika, että Imre Nagyin maalliset jäänökset löytävät viimeisen leposijansa” (MH 26.7.). Samassa yhtey-

dessä Grósz viittasi myös siihen, että tässä valitettavassa tragediassa oli paljon niitä, joita johdettiin harhaan. *Köztársaság* térillä kuolleita pääsihteeri sanoi pidettävän marttyyreinä (NSZ 26.7.).

Kun Grósz puhui rehabilitointitulkinna muuttumattomuudesta, hän pyrki edelleen omimaan puolueelle vallankumouksen käsitteellisen sisällön: vallankumous tapahtui ennen vuotta 1956, ja Kádár pelasti Unkarin tilanteesta, joka olisi johtanut avoimeen vastavallankumoukseen. Tulkinnan muuttaminen tai syyllisyyden tunnustaminen osoittaisi harjoitetun politiikan ja uhraukset vääriksi. Muutoin Grósz pyrki siirtämään kysymyksen sivuun, sillä pääsihteerin näkökulmasta se ei ollut *päivän teema* vaan *tieteellinen* tehtävä. Edellisen vuoden lopussa haastattelussa Grósz oli arvioinut tulkinnan poliittista ulottuvuutta siten, että uusi tulkinta tarkoittaisi, että ”me” (puolue) olisimme syyllisiä ja vastavallankumouksellisia (Lendvai 1988, 164).

Monipuoluejärjestelmän mahdollisuutta Grósz ei sulkenut pois, jos se tunnustaa toimivansa sosialismin sisällä – periaatteessa useita puolueita toimi Tšekkoslovakiassa, DDR:ssä, Puolassa ja Bulgariassa. Hieman aiemmin myös János Berecz oli todennut keskuskomiteassa, että yksipuoluejärjestelmä on vahvistettu laillisesti, ja se on yhteiskunnallisen keskustelun sekä koko järjestelmän status (NSZ 15.7.; MH 27.7.).

Muutoin unkarilaislehtiä alkoivat kesällä 1988 askarruttaa muun muassa tiedot Ceausescun suunnitelmista Transilvaniassa; itse kritiikki oli kärjistynyt Ceausescun vastaiseen mielenosoitukseen kesäkuun lopussa. Myös Tonavan patoon liittyvät ongelmat ja Puolan lakot saivat runsaasti palstatilaa.

Unkarin valtion perustaneen Pyhän Tapanin 950. kuolinpäivä osui vuodelle 1988 ja muistopäivää vietettiin 20. elokuuta. Vuoden 1949 jälkeen päivä tunnettiin nimellä perustuslain päivä eikä uuden perustuslain astuminen voimaan juuri 20.8. ollut suinkaan sattuma (NSZ 20.8.). Paitsi että uusi perustuslaki pyrki tuolloin jättämään vanhan kuningastradition varjoonsa, niin se oli myös yritys sitoa uusi sosialistinen perustuslaki vanhaan, pitkään valtiolliseen traditioon. Tärkeää vuosipäivää oli käytetty hyväksi myös Saksan liittotasavallassa, jossa uusi perustuslaki oli annettu saman vuoden toukokuussa juuri maailmansodan päättymispäivänä.

Kun vuoden 1988 elokuussa, 25.8., *Magyar Nemzet* täytti 50 vuotta, lehti otti käyttöön perustajansa Sándor Pethőn nimen varsi-

naisen logon alle, Isänmaallisen kansanrintaman viereen. Tarkkaan luettuna muutos oli siinä mielessä merkittävä, että Pethőn nimi oli ollut logossa myös kansannousun aikana – nyt se tehtiin rinnakkaiseksi kansanrintaman kanssa.

Jo Grószin lausunnot Imre Nagyin hautaamisesta alkoivat viitata johonkin poikkeukselliseen ja uuteen. Lisäksi ministerineuvosto käsittelee syyskuussa ”vuoden 1956 tapahtumien takia tuomittujen armahtamista” ja aiemmin rangaistuihin liittyneiden oikeushaittojen purkamista (MH 5.9.). Kun tuomioita purettiin joulukuun loppuun mennessä, se ei koskenut niitä, joiden rikkomukset eivät tapahtuneet itse taistelutilanteessa kuten esimerkiksi *Köztársaság tér*illä. *Magyar Nemzet* kertoi enemmistön tuomituista asuvan ulkomailla.

Uusina otsikoina lehdissä alkoi näkyä myös uusia käsitteitä kuten ”sosialistinen markkinatalous” (MH 11.10.), ”markkinat, jos sosialistiset” tai ”markkinatalous muodostumassa” (MH 13.10.). Televisiossa Rezső Nyers muotoili olevansa reformikommunisti, joka merkitsee puolueen demokratisoitumista, käynnissä olevaa sovintoa ja parlamentaarisen demokratian kanssa yhdessä elämistä (NSZ 22.10.).

Toisin sanoen kesällä ja syksyllä eräänlaiset kerettiläiset ajatukset alkavat vähitellen olla esillä. Uudistuksista argumentoitiin käsitteen sosialismi alla tai yleensä niihin pyrittiin lisäämään jossakin muodossa sana sosialistinen. Revisionisteista ei myöskään enää juuri puhuttu, vaan muotiin oli tullut uusi sana: reformikommunisti. Reformi ja yksipuoluejärjestelmän sisällä toteutettava sosialistinen pluralismi olivat myös toukokuun puoluekokouksen keskeisiä iskulauseita.

4.1. Foorumi, klubi, verkosto, rintama...

Vuoden 1988 loppuun mennessä Unkariin alkoi syntyä tuhka tiheään joukko erilaisia organisaatioita, joista kolme päälehteä alkoivat kirjoittaa ensin varovammin ja sitten rohkeammin. Siinä missä vuonna 1956 puolueet aktivoituivat Nagyin julistuksella, nyt kysymys oli erilaisista *organisaatioista*, jotka alkoivat varovasti toimia käsitteen sosialismi alla. Oppositiota ei myöskään ollut olemassa *de jure*, sillä puolueiden perustaminen oli laitonta.

Jo Nagyin kesäkuisessa muistomielenosoituksessa allekirjoittajina olivat olleet TIB, tuore Nuorten demokraattien liitto Fidesz, Vapaiden aloitteiden verkosto, Transilvanian puolustajat ja saksalaisten 1944 teloittaman Endre Bajcsy-Zsilinszkyn nimeä kantava ystävyysseura (jatkossa BZsT) (liikkeistä ks. Bossányi 1989). Näiden ja muiden uusien organisaatioiden tila alkoi hahmottua yhtiönä, seurana (*társaság*), yhdistyksenä (*egyesület*), piirinä (*kör*), liittona (*szövet-ség*), foorumina (*fórum*), neuvostona (*tanács*), klubina (*klub*), verkostona (*hálózat*), ammattiliittona (*szakszervezet*), komiteana (*bizottság*) ja rintamana (*front*) (ohjelmat on julkaistu Magyarország politi-kai évkönyve 1988). Nimellisesti kyse ei ollut puolueista, ja jossakin määrin tulkinnallinen kysymys onkin se, missä vaiheessa itse puolueet syntyivät sanan perinteisessä mielessä.

Vasemmistolainen vaihtoehtoinen yhdistys (jatkossa BAL) halusi koota kaikki demokraattiseen sosialismiin uskovat (MN 20.10), Julkisuusklubi (*Nyilvánosság Klub*) pyrki täydentämään arvostelun ja sananvapautta, ja Uusi maaliskuun rintama (jatkossa UMF) kertoi, että ”tarvitaan pluralistista demokratiaa” (MN 31.10.). Ex-pääministeri Ferenc Münnichin nimeä kantava seura näki päivänvalon marras-kuussa, ja yhdistykseen kuului muun muassa internationalisteja, anti-fasistisia partisaaneja, kansanarmeijan perustajia, vuosina 1956–57 taistelleita vallankumouksellisia ja helmikuussa 1957 perustetun aseistetun työläisvartioston edustajia.

Vapaiden demokraattien liiton (*Szabad Demokraták Szövetsége*, jatkossa SZDSZ) perustamisesta kerrottiin 14.11. Liiton tarkoituksena oli tukea, johtaa ja koordinoita vaihtoehtoryhmien toimintaa. Annetussa julkilausumassa demokratia voitiin kuvitella vain opposition avulla.

Unkarin demokraattinen foorumi (*Magyar Demokrata Fórum*, MDF) oli perustettu syksyllä 1987 Lakitelekissä, jossa erilaiset kan-

sallisesti ajattelevan älymystön ja puolueen reformistien edustajat olivat tavanneet. Julkaistujen tekstien perusteella Lakitelekissä ei varsinaisesti puhuttu vielä vuodesta 1956, vaan aihepiiri käsitteli Transilvaniaa, pluralisointia ja uutta ajattelua. Historiallinen analogia vilahdelti puheissa ohimennen, kun arvioitiin, että ollaanko jo vuodessa 1847 vai vasta reformiajan alussa 1825 (Lakitelek 1991).

Tarkasteltuihin lehtiin foorumi ilmestyi syyskuussa 1988 Grószin ja Ceausescun Aradin tapaamisen jälkeen. Foorumin edustajat halusivat edistää omaa tietään eivätkä halunneet pakottautua valitsemaan ”hallituspuolueellisuuden (*kormánypártiság*) eikä oppositionkaan ”nimikkeitä”. Foorumi toivoi leviävänsä riippumattomana aatteellis-polittisena liikkeenä koko Unkariin, eikä sillä ole konkreettista ohjelmaa. Hírlapin uutisessa foorumia kuvattiin koalitiopiirteitä sisältäväksi, pitävän monipuoluejärjestelmän perustamista tarpeellisenä ja ettei sillä ole aikomuksia järjestäytyä puolueeksi (MH 5.9.).

Lokakuussa MSZMP:n tieteellinen julkaisu *Társadalmi Szemle* esitteli foorumia siinä määrin, että myös sanomalehdistä *Magyar Hírlap* tarttui asiaan. Tiedustelussa Szemlen varapäätoimittaja arvioi, että foorumilla oli eniten mahdollisuuksia rakentavaan vuoropuheluun (MH 20.10.). Yksi perustajista, Sándor Lezsák sanoi lokakuun lopussa, että ”mieluummin aiemmin kuin myöhemmin Unkarissa tulee eteen monipuoluejärjestelmän perustaminen”. Lezsákin mukaan MDF ei ole ainoa puolue, joka voi toimia koalitiossa, vaan myös maaliskuun rintama haluaa demokraattisen sosialismin piirteitä (MH 29.10.).

Uudet ryhmät tarvitsivat myös identiteetin ja sitä alettiin rakentaa menneisyyden avulla. SZDSZ viittasi taustanaan liberaaleihin, porvarillisiin – unkarin kuten saksankin kielessä sana *polgár* tarkoittaa sekä porvaria että kansalaista – radikaaleihin ja sosiaalidemokraatteihin. Marraskuussa historioitsija Lajos Für kuvasi foorumin olevan riippumaton aatteellinen järjestö, joka jatkaa jakobiinien, viime vuosisadan reformistien ja vuosien 1945–48 demokratiapyrkimyksiä (MN 19.11.). Peräti kolmelta vuosisadalta löytyi näin sopivaksi katsottu ketju, jonka jatkoksi foorumi voisi asettaa. Uuden maaliskuun rintaman vastaava ketju lähti puolestaan vuodesta 1848 ja siinä mainittiin myös vuoden 1956 demokraattisen sosialismin luomispyrkimykset (Magyarország politikai évkönyve 1988, 783).

Edellisiin verrattuna Fidesz teki perustamisohjelmassaan katkoksen menneisyyteen: nykyisillä nuorilla sukupolvilla ei ole minkään-

suuntaista vastuuta menneisyyden virheellisistä päätöksistä, joiden seurauksista nyt kannetaan vastuuta (ibid., 713). Julkisuutta Fidesz sai osakseen 21.11. pidetyssä kongressissa, jossa se asettui puolustamaan vapaata kilpailua.

Siinä missä edellä mainitut ryhmittymät olivat kansannousuun verrattuna uusia, niin pienviljelijäpuolue (FKGP) ilmoitti marraskuussa, ettei sitä muodollisesti ole koskaan – viimeksi juuri kansannousun jälkeen – kielletty ja aktivoitui uudelleen. Toiminta aloitettiin kahvila *Pilvaxissa*, jossa myös Sándor Petőfi ja kumppanit olivat kokoontuneet 15.3.1848 (ibid., 731). Tälläkin kertaa puolue otti käyttöön vuoden 1930 ohjelman – nyt kuitenkin modernisoidun version siitä.

Marraskuun alussa ilmestyi ensimmäinen *Hitel* (Luotto) -julkaisun numero, jossa ”viidenkymmenenkuuden *tapahtumat* (kurs, hn) on arvioitava uudelleen, eikä tätä tehtävää saa tehdä kaduilla, vaan se on suoritettava aatteellis-poliittisissa työpajoissa” (NSZ 3.11.). Viime mainituilla tarkoitettiin julkista keskustelua eikä mahdollisesti ikävääkin välienselvittelyä. Lehden tekijät kiistivät siteet MDF:ään (ibid.), mutta yhdeksästä perustajajäsenestä kahdeksan istui lehden yhteensä 17 jäsenisessä toimitusneuvostossa.

Jos aiemmin vuoden 1956 asia oli keskittynyt enemmän Demokraattiselle oppositiolle, niin nyt siihen oli virallisessa julkisuudessa tarttunut myös demokraattinen foorumi. Myös Lakitelekiin 3.9.1988 päivätyssä foorumin perustamiskirjeessä vaadittiin yhtenä kohtana todellisuudelle uskolliseksi kuvattua arviointia -56:sta. Yksiselitteistä tulkintaa foorumilla ei tekstin perusteella ollut, sillä tällä kohtaa oli termi vallankumous, jonka viereen oli asetettu sulkuihin kansallinen kapina (Magyarország politikai évkönyve 1988, 743).

Kansannousun vuosipäivän lähetessä lokakuun 22. päivänä, *Népszabadság* julkaisi Budapestin poliisin tiedotteen, jossa ”Fidesz ja eräät muut ryhmät ovat tehneet ilmoituksen, että he haluavat järjestää kulkueen 23.10.1956 tapahtumien muistoksi”. Poliisi ei kuitenkaan ”salli minkäänlaista julkista kokoontumista, kulkuetta tai mielenosoitusta kaduilla... Poliisi, joka on vastuussa, tulee tekemään tarpeelliset toiminnot Unkarin Kansantasavallan perustuslakia loukkavien, järjestystä ja rauhaa häiritsevien tapahtumien estämiseksi”.

Kaksi päivää myöhemmin *Magyar Hírlap* otsikoi ”Poliisi valmiudessa – viisi pidätystä, Perustavaa laatua oleva rauha ja järjestys valitsi”. *Népszabadság*in mukaan ”Lokakuun 23:ntena ei ollut epäjärjestystä”. Siinä lainattiin poliisin tiedotetta, jossa tilanne nähtiin jon-

kinlaisesta lintuperspektiivistä: MDF:n ja muiden vastuullisten edustajien kerrottiin noudattaneen määräystä. Sen sijaan muutaman ”ylikuumaksi” luonnehditun henkilön johdolla kokoontui pienempiä ryhmiä muutamissa pääkaupungin paikoissa. Uutisen mukaan todistuksen kieltämisen, henkilötodistuksen rikkinäisyyden ja loukkaavien ilmauksien takia viiden henkilön pidättäminen oli tarpeellista. Näin valta vetosi järjestykseen, ja televisiouutisissa poliisin varajohtaja László Bella kertoi, että hänen tietojensa mukaan pääkaupungissa ja muualla maassa oli perusteellinen järjestys (NSZ 24.10.).

Kun *Magyar Hírlap*in toimittaja haastatteli pääsihteeri Grószia 28.10. lehteen, yhtenä kohtana artikkelissa viitattiin muutaman päivän takaiseen mielenosoitukseen. Grószin vastauksessa muiston vietämiseen liittyi negatiivisia merkityksiä: ”Emme salli vietettävän vastavallankumouksen muistoa... Emme näe perusteita, että aiempi asiantilan periaatteellinen arviointi muuttuisi...”

Haastattelussa viitattiin epäsuorasti myös uusiin tutkimuksiin ja luotettavien lähteiden puutteeseen, vaikka esimerkiksi puolueohjelmatyöryhmää ei mainittu erikseen. Jos sen työtä ei välttämättä salattu, niin siitä ei myöskään erityisesti tiedotettu (vrt. Nagy 1989, 116). Grószin arvioissa tutkimus voisi kuitenkin toimia *magistra vitaena* eli elämän opettajana.

”Tapahtumien tieteellinen esiinkaivaminen ja analysointi on alkanut... uudelleen pitää tutkia... Lähteitä, asiakirjoja on tutkittava edelleen. Se voisi olla hyödyllistä yhteiskunnalle ja johtajille... uudempia luotettavia lähteitä ei ole käytettävissä” (MH 28.10.).

Károly Grószin ja puolueen näkökannalta muistoa ei kannattanut juhlia. Tapahtuma oli tragediana epämieluisa, ei puolueen juhla eikä siten muistelemisen arvoinen. Ajatuksena oli epämieluisan siirtäminen osaksi menneisyyttä, kun taas vaihtoehtoryhmien näkökannalta kokemustilan avaaminen kuului ensisijaisiin tavoitteisiin.

Syksyllä 1988 myös toisen – epäsuorasti vuoteen 1956 liittyvän – merkkipäivän vietto oli esillä lehdistössä. Hallituksen tiedotustilaisuudessa 10.11. *Magyar Hírlap* viittasi Budapestissa puhuttavan, ja että läntiset lehdet ovat kirjoittaneet noin kahdesta tusinasta mielenosoittajasta, jotka Venäjän bolševikkivallankumouksen päivänä 7.11. haluaisivat olla mieluummin töissä ja oikea olisi 15.3. Hallituksen tie-

dottaja myönsi tiedot osittain oikeiksi ja arvioi, ettei päivää ehkä tulevaisuudessa juhlista samalla tavoin kuin tähän saakka.

Magyar Hírlap kysyi samalla etusivun otsikossaan, mitä *Vörös-martyin* aukiolla tapahtui. Myöhemmin lehti julkaisi lisäksi erään Tamás Kissin lähettämän oikaisun, jossa hän sanoi useiden poliisien lyöneen häntä laitoksella, pyörtyneensä ja paenneensa ambulanssista. Seuraavan päivän lehdessä poliisijohtaja, tohtori Domokos Margitai vastasi pidätyksiä olleen 19 ja ettei ”pakottavien välineiden (esim. kumipamppu) käyttöä tapahtunut”.

Kuten aiemmin on käynyt ilmi, marraskuun aikana pienviljelijäpuolue oli aktivoitumassa uudelleen, lehdet kertoneet vapaiden demokraattien järjestäytymisestä, Fideszin konferenssista, ja myös MDF oli väläytellyt monipuoluejärjestelmän mahdollisuutta. MSZMP:n jäsenistäkin Imre Pozsgay vastasi monipuoluejärjestelmää koskevaan kysymykseen, ettei se ensisijaisesti ”riipu hallituksen vaan kansalaisten tahdosta” (MH 24.11.).

Edellinen muodostaa sen sisäpoliittisen taustan, johon pääsihteeri Grószin puhe 29.11. on sijoitettava. Vaikka tiedotusvälineiden avulla voidaan puhua myös universaaleimmista yleisöistä, puheen erityisyleisö kuului Budapestiin kokoontuneelle 10 000 puolueaktiiville.

Grószin kokemuksen mukaan kaupunki on rauhattomampi kuin kylä, joten kaupungissa nuorten ja älymystön piireissä läsnäolevat jännitykset kerääntyvät helpommin yhteen. Lisäksi huomionarvoista oli määrältään vähäisten äänekkäiden, porvarillisen restauraation ja vastavallakumouksellisten voimien aggressivoituminen. Tätä pääsihteeri ei kuitenkaan yksilöinyt tarkemmin.

Unkarin kielessä monikon kolmannen verbimuodon tekijä voidaan jättää pois ja tilanteesta riippuen se ilmaisee myös passiivia. Seuraavassa Grószin puheen tietyt lainaukset on kuitenkin käännetty aktiiviin ja mukana suluisa on myös pronomini.

”(Heidän) taktiikkansa on läpinäkyvä... mutta ei vaaratonta, sillä helposti se voi erehdyttää poliittisten kysymysten kanssa tekemisissä olevia ihmisiä... (He) liioittelevat monipuoluejärjestelmän mahdollisuutta, suurentelevat luultuja etuja... (he) pyrkivät puoluejärjestelmän häpäisemiseen ja hajottamiseen. (He) herättävät mielialaa armeijaa, turvallisuusvoimia vastaan... Unkarin yhteiskunta ja puolue menee hyvään suuntaan, mutta tie on mutkikas ja siinä on myös kukistumisen

mahdollisuus. Vihollisemmekin tietävät sen ja spekuloiivat sillä. Luokkasota ja parhaillaan. Tulos vain riippuu meistä, kykenemmekö voittamaan takaisin itsetuntonme, pystymmekö saamaan puolellemme järkevät voimat, ja jos pitää, pystymmekö päättäväisesti asettumaan vihollisia ja vastavallankumouksellisia voimia vastaan. Jos kyllä, säilyy järjestys, turvallisuus, pääsemme yli taloudellisista vaikeuksistaamme, säilytämme arvomme ja luomme uuden paremmin toimivan unkarilaisen sosialismin. Jos emme, anarkia, kaaos ja – älköön olko illuusio – valkoinen terrori hallitsee.” (MH ja NSZ 30.11.).

Jos unkarissa ”me” voidaan ymmärtää jollakin tavalla aktiiviseksi osoitteen omaavaksi, niin ”he”, toiset ja toiseus on passiiviyhteyden perusteella ylimalkainen, epämääräinen, yleistyksiin perustuva sekä omien kokemusten ja odotusten lävitse suodattava. Paitsi että Grószin sanavalinta oli huono, odotushorisontin pelättiin pahimmillaan toistuvan menneen kaltaisena siinä määrin, että analogia valkoisesta terroristista oli mahdollista esittää. Diskursiivisena vallankäyttönä edellä kuvattu negatiivinen kokemus siten kategorisoitiin myös potentiaaliselle vastustajalle.

Puheen monipuoluejärjestelmää koskeva osuus viittasi kansalliseen yhteistyöhön sekä sosialismin rakentamisen jatkamiseen tarkemmin määrittelemättömän reformilla, jota kuvattiin todellisen sosialistisen uudistumisen kriteeriksi. Monipuoluejärjestelmän Grósz torjui käyttämällä ”me”-muotoa ja ilmoitti, ettei sosialismin kohtalo riipu siitä, toimitaanko yksi- vai monipuoluejärjestelmässä. Vuoteen 1956 Grósz ei suoranaisesti viitannut, jos ”vastavallankumouksellisten voimien aggressivoitumista” ja ”monipuoluejärjestelmän mahdollisuutta” ei tulkita sellaisiksi. Juuri sellaiseksi hallitsevan puolueen kannalta voidaan kuitenkin ymmärtää monipuoluejärjestelmän palauttaminen, mikä syksyllä 1956 oli johtanut myös fasistisiksi luokiteltujen järjestöjen perustamiseen ja oletettuun anarkiaan.

Puheen ulkomaisesta (lähinnä läntisestä) vastaanotosta *Magyar Hírlap* kirjoittikin, että se ”haihdutti toiveita läntisen monipuoluejärjestelmän kehitykseltä”. Keskustelu jatkui silti, sillä uutistoimisto MTI kertoi 5.12. erilaisten opiskelijaklubien järjestämästä kaksipäiväisestä konferenssista, jossa käsiteltiin ”vuonna 1956 tapahtuneita yhteiskunnallisia ja poliittisia prosesseja”. *Népszabadság* kertoi

uudesta radiosillasta Budapestin sekä Amerikan äänen välillä (15.12.), ja János Berecz vahvisti Grószin viestin, että puolue aikoo toimia pluralismin suuntaan kehitettävässä yksipuoluejärjestelmässä (16. 12). Marraskuussa virkaansa astunut Miklós Némethin hallitus julisti myös juuri joulun alla (20.12.) vanhan kansallispäivän 15.3. vapaapäiväksi. Viime mainitussa tapauksessa menneestä oli jälleen valikoitu sopivaksi katsottu traditio tulevaa varten.

Joululahjana *Magyar Hírlap* tarjosi lukijoilleen aukeaman vaihtoehtoliikkeiden esittelylle. Ryhmistä Fidesz ja vapaat demokraatit ottivat vuoden 1956 kysymyksen erikseen esiin. Vapaiden demokraattien edustaja vaati vuoden 1956 arvioimista uudelleen ja työläisvartioston lakkauttamista. Fideszin István Hegedüs tulkitsi Grószin puheen tarkoittaneen heitä ja vaati SZDSZ:n vaatimusten lisäksi 15.3. arvokasta juhlamista ja julkista keskustelua neuvostojoukkojen vetäytymisestä.

Uusista järjestöistä vuosi 1956 oli jollakin tavalla ohjelmassa ainakin demokraattisella foorumilla, Fideszillä, tasavaltalaispiirillä, vapailta demokraateilla, Vapaiden aloitteiden verkostolla, TIB:llä ja Uudella maaliskuun rintamalla (*Magyarország politikai évkönyve 1988, 727–783*). SZDSZ oli ryhmistä kaikkein runollisin, sillä se katsoi mittaa ja mallia antavana kolmea Unkarin vallankumousta: 1848, 1918 ja 1956. Niistä vuonna 1848 syntyi kansanedustusjärjestelmä, 1918 täydentyivät poliittiset vapaudet, työväenluokan emansipoituminen ja ensimmäinen maareformi. Vuonna 1956 Unkarin kansan tahdon ja poliittisen pluralismin oletettiin ilmenneen täydessä muodossaan monipuoluejärjestelmänä. Seuraavaksi vapaat demokraatit huomauttivat, ettei vielä ole toteutunut vuoden 1848 vaatimus..., 1918 vaatimus... eikä 1956 vaatimus monipuoluejärjestelmästä (*ibid., 758*).

*Magyar Nemzet*issä (24.12.) tiedeakatemian johtaja Iván T. Berend kirjoitti koko sivun artikkelin sosialismin kohtalosta. Artikkelit eteni kronikkana 1950-luvulta, ja jälkikäteen luettuna siinä oli paljon yhteistä seuraavassa käsiteltävän Pozsgayn komitean raportin kanssa. Artikkelissa ei mainittu enää vastavallankumousta vaan termi oli jo ennen Pozsgayn kohua aiheuttanut julistusta kansannousu, joka oli nöyryyttänyt kansakunnan ylpeyttä ja inhimillistä arvokkuutta.

Kokonaisuutena hallitseva puolue oli Kádárin jälkeen tekemässä joitakin myönnytyksiä menneisyyspolitiikassaan, mutta esimerkiksi 23.10. juhlallinen oli vielä kielletty. Muutoin Unkarin talous oli sy-

vässä kriisissä ja reformia tarvittiin. Sen sijaan reformin sisällöstä ja muutoksen laajuudesta kuului puolueen sisältä monenlaisia ääniä, eikä esimerkiksi Burmassa ja Afganistanissa esitetyistä vaalilupauksista tuolloin alkusyksyllä ollut välttämättä malleiksi.

Oppositiolle menneisyyspolitiikka loi poliittista identiteettiä, jossa ensinnäkin vedottiin *muiston* vaalimiseen. Tästä oli kysymys kesä- ja lokakuun mielenosoituksissa sekä vaatimuksessa erillisestä muistomerkistä. Toiseksi *kysymys oli inhimillisyydestä*, kun vaadittiin hautaamista uudelleen, rehabilitointeja ja eläkkeitä. Kolmanneksi vedottiin menneisyyden *arviointiin uudelleen*, kun konfliktia piti ”arvioida reaalisesti”, ”todellisuudelle uskollisesti” jne.

Traditiosta, ketjumaisen perinteen rakentamisesta, oli puolestaan kysymys, kun Uusi maaliskuun rintama mainitsi vuoden 1956 sosialismin uudistuspyrkimykset yhtenä osana kertomusta, joka alkoi vuodesta 1848 (Magyarország politikai évkönyve 1988, 783). *Tutkimuksen aloittamiseen* ensimmäisenä askeleena vedottiin, kun esimerkiksi Miklós Vásárhelyi viittasi asiaan *Magyar Nemzet*issä 31.12.

Kahdella tasolla vuosi 1956 toimi myös *analogiana* nykyisyydelle: Ensinnäkin järjestöillä oli tiedossaan vuoden 1956 kokemustila ja sen opetukset. Esimerkiksi Miklós Vásárhelyi arvioi (MN 31.12.), ettei Unkari nyt kiiruhda niin kovasti kohti monipuoluejärjestelmää kuin 1956. Kirjailija István Csurka kertoi samassa yhteishaastattelussa ”Hiljainen takaisin valtaus”, että MDF teki johtopäätöksen vuoden 1956 opetuksesta: demokratia on rakennettava harkitulle anteeksiantolle ja maltillisuudelle.

Toiseksi – kuten esimerkiksi vapaiden demokraattien argumentaatio osoitti – monet vuonna 1956 esitetyt vaatimukset olivat toteutumatta: monipuoluejärjestelmä, Kossuth-vaakuna, rehabilitoinnit, 15.3. juhliminen sekä neuvostojoukkojen vetäytyminen. Erilaisille poliittisille ryhmittymille vuoden 1956 kysymys tarjosi keskeisen syyn aktivoitua, ja politiikkaa oli nyt se, miten erilaisessa maailmanpoliittisessa tilanteessa menneisyyden parhaiksi koetut puolet saataisiin toistumaan.

4.2. Imre Pozsgayn historiakomitea

Puolueen toukokuussa 1988 asettaman historiakomitean tavoitteena oli tutkia menneiden vuosikymmenten historiaa uutta puolueohjelmaluonnosta varten ja keskustella siitä puolueen 14. kongressissa. Imre Pozsgayn johtaman 15 jäsenisen ohjelmatyöryhmäkomitean alaisuuteen kuului neljä työkomiteaa, joista erityisen historiakomitean johdossa oli tiedeakatemian johtaja Iván T. Berend.

Vuonna 1993 Imre Pozsgay julkaisi kirjan toiminnastaan vuonna 1989, ja kertoo johtamansa komitean saaneen työnsä valmiiksi vuoden 1988 loppuun mennessä. Pozsgay kertoi tienneensä Kádárin ajan kostotoimenpiteistä, mutta uutta oli se, että keskuskomitea sai vuosina 1957–63 kahden viikon välein tarkat tiedot oikeudenkäynneistä, vankilassa ja leireillä olevista sekä teloitetuista. Kirjoittajan tulkinnan mukaan Kádár jakoi määräyksiä, että oli jaettava enemmän kuolemantuomioita ja vähemmän vankeusrangaistuksia (Pozsgay 1993, 92).

Historiakomitean tulokset julkistettiin helmikuun 1989 jälkipuoliskolla puolueen yhteiskunnallisen julkaisun *Társadalmi Szemle* erikoisnumerossa, joka käsitteli pelkästään mainittua raporttia. Raportin loppuun liitetystä lyhyestä kommentista käy ilmi, ettei tutkielma ole keskuskomitean kanta (Társadalmi Szemle 1989, 80). Erikoisjulkaisu jakaantui neljään pääkappaleeseen, joissa on tavallisesti 3–5 alaotsikkoa. Näistä toisen kappaleen viimeinen alaotsikko on nimeltään ”Lokakuun 1956 kansannousu”, ja teksti käsittää vajaat neljä sivua. Erilistä lähdeluetteloa, kirjallisuus- tai alaviitteitä ei ole.

Yleisesityksessä yli neljäkymmentä vuotta käsitellään 80 sivussa. Tekstin yleisön on oltava perillä juonesta, sillä vaikka tarina onkin melko kronologinen, aloittelijalle tapahtumat jäävät epäselviksi. Tässä huomioitu 23.10.–4.11.1956 käydään läpi hieman yli kolmessa sivussa.

Alkulehdillä Iván T. Berend kirjoittaa tutkimustyön ilmeisesti kestävän useita vuosia kotimaisissa ja ulkomaisissa arkistoissa. Tästä huolimatta komitea pyrki käymään lävitse kaiken tutkimusmateriaalin sekä lukemaan tärkeimmät julkaisemattomat dokumentit (ibid., 2). Kirjallisessa mielessä teksti ei ole historian tutkielma vaan luonnos puolueohjelmatekstiksi, missä historian tutkijoita on kuitenkin ollut

mukana laatimassa tekstiä. Kieli on joskus epätarkkaa, mikä saattaa kertoa esimerkiksi kiireestä tai kirjoittajien välisistä kompromisseista.

Juoneltaan kertomus on kronologinen, vaikka siitä onkin joitakin poikkeuksia. Lokakuun 23. päivä aloittaa tässä tarkasteltavan kappaaleen, joka päättyy Kádárin ja Münnichin lähtöön Budapestista. Ny tarina alkaa spontaanilla tien etsimisellä ja pyrkimyksillä, jotka ohittivat puoluejohdon epäilyt ja vastustuksen. Nyt spontaanisuus on tarinan subjekti, eikä kyseessä ollut jonkinlainen salaliitto tai ryhmä, joka aiemmin provosoi tilannetta. Mainitaan myös opiskelijoiden reformivaatimukset, Stalinin patsaan symboliseksi tulkittu poistaminen, Nagyin nimittäminen ja laittomuuksista vastuunalaisten asettaminen oikeuteen mutta myös jo neuvostojoukkojen poisvetäminen ja monipuoluejärjestelmän palauttaminen.

Juonessa susi vaanii edelleen punahilkkaa, sillä jo seuraava kappaale mainitsee aineksista, joilla oli fundamentalisempia muutosvaatimuksia. Kapeat älymystöryhmät olivat aluksi hiljaa, mutta he olivat kuitenkin valmiina. Pääosassa on silti spontaani mielenosoittajajoukko, jonka kanssa joukkoihin yhteyksiä kadottava valta ei ollut halukas vuoropuheluun ja joka näin yhdisti erilaiset yhteiskunnalliset ryhmät.

4.2.1. Kriittisen asean tilalle aseellinen kritiikki

Rauhallisesti alkaneen mielenosoituksen muuttumisesta verenvuodatukseksi ei anneta tarkkaa kuvaa. Tekstissä ei mainita mitään siitä, kuka antoi aseet, mistä ne yleensä olivat peräisin tai kuka ampui ensin. Raportissa kerrotaan ainoastaan sanaleikin tai oikeammin Marxin ilmaisun avulla, että kriittisen asean tilalle tuli aseellinen kritiikki (*”a kritika fegyvere” helyett már a „fegyverek kritikájára került sor”*), joka johti kansannousun räjähtämiseen olemassaolevaa valtiotalta vastaan. Myöskään parlamenttiaukion 25.10. tai Budapestin ulkopuolella tapahtuneista ampumistapauksista ei mainita mitään.

Stalinistinen sosialismin malli hyväksyttiin *tärkeimmäksi* kansannousuun johtaneeksi tekijäksi. Aiempaan neljään syyhyn verrattuna virhe oli nyt selkeästi kotimainen ja kansallinen. Lisäksi Gerón–Hegedüksen hallitus pyysi kykenemättömyyttään vielä neuvostojoukot, minkä tulkitaan johtaneen kansallisissa tunteissaan jo muutoinkin

loukatut taistelemaan kansallisen riippumattomuuden puolesta (Jeltsinin syksyllä 1992 luovuttamien dokumenttien perusteella Gerő näytti paljastuvan joukkojen kutsujaksi, MH 28.11.).

Kansallisten ja demokraattisten pyrkimysten ohella luonteenomaisena pidetään nyt pluralismia, *monensuuntaisten* tavoitteiden sekoitumista. Siinä missä revisionistien aiemmin katsottiin liittoutuneen vastavallankumouksellisten kanssa tai joutuneen sivuun, nyt sosialismia uudistava, demokraattinen, perusteellisia reformeja tavoitellut pyrkimys oli läsnä loppuun saakka. Menneestä löydettiin sopivia ihanteita myös tulevaisuudelle.

”Loppuun saakka läsnä oli voimaperäinen sosialismia uudistava, demokraattinen, perusteellisia reformeja tavoitellut pyrkimys. Muita varten ilmestyi palaaminen vuoden 1945 jälkeiseen plebeijiin kansandemokratiaan. Näiden ohessa olemassa oli enemmän kuin vuosikymmenen ajan kukistuksissa olleen järjestelmän restaurointi tai modernisointi ja länsimaisen parlamentaarisen porvarillisen demokratian palauttamisen voimia. Sen lisäksi ilmaantuivat konservatiivis-nationalistinen ja äärioikeistolainen sekä antikommunistisen tai horthyläisen kristillis-kansallisen kurssin äärimmäisyydet. Tehtaissa ja kaduilla suuria rooleja näyttelivät myös luokattomat, aiemmista asemistaan syrjäytetyt, edelleen vankilasta vapautuneet revanssihenkiset, lynkkaamaan pyrkivät ainekset.”

Raportissa ei mainita, mikä tendensseistä oli vahvin tai tärkein sosialismin uudistuspyrkimysten lisäksi, vaan luonnoksessa sosialistinen ja positiivinen merkitys nousi esiin. Ryhmittymien välillä käytetyt sanat ovat *ohessa, muille, näiden ohella, edelleen, oli suuressa roolissa, myös*. Toisin sanoen raportissa ryhmät on määrällisesti asetettu samalle viivalle tai pyrkimysten olennaisuutta ei edes pyritä erottelemaan.

Yhteisomistuksen säilyttämisen, demokratian ja sosialismin yhdistämisen (kolme tavoitetta ovat lauseen perusteella tasa-arvoisia) *ohella ilmestyivät* maareformi, Euroopan vallitsevan olotilan epärealistinen ja vaarallinen kiistäminen, katujen lynkkaukset ja pogromiäänät. Valkoisen terrorin toistumisen vaara tuodaan esiin kirjailija László Némethin varoitusten avulla. Tukea haetaan siten ikään kuin

”vastakkaisesta” leiristä. Eri tavoitteiden arvioidaan *yhtäläisesti olleen läsnä*.

Horthyn järjestelmän palaamisen todennäköisyys on ajan myötä vähentynyt siten, että restaurointi ja modernisointi asettuvat nyt tasaveroisiksi. Kurssien äärimmäisyydet *ilmaantuivat*, mutta niiden merkittävydestä ei ole tietoa kuten ei myöskään luokattomista aineksista. Aiemmat *Radio Free Europe*n tavoitteet ovat nyt rohkaisua. Äärimmäisvoimien todetaan saaneen rohkaisua läntisistä radiolähetyksistä, minkä perusteella he uskoivat radioasemien rohkaisevien kehotusten myös tarkoittavan lännen sotilaallista väliintuloa.

Imre Nagy ei ole enää petturi, mutta vaikka tilanteen vaikeus ymmärretään, hän ja hänen hallituksensa on edelleen kovan kritiikin kohteena. Raportissa Nagyin tulkitaan jatkuvasti antaneen periksi, minkä myös arvioidaan tarkoittaneen siirtymistä oikealle. Tämä alituinen myöntöväisyys ei raportin mukaan tyydyttänyt kadun vaatimuksia vaan pikemminkin heitti öljyä tuleen, eikä hallitus enää määrännyt aseellisia voimia.

Tilanteen ei oleteta pysähtyneen vaan jatkuneen oikealle siirtyväenä kaaoksena, jota raportissa ironisoidaan fasismi-analogialla, ”jos joukot haluavat fasismia, niin olkoon fasismi”. Nagyia arvostellaan edelleen siitä, ettei hallitus pyrkinyt kontrolloimaan kapinallisia vaan pikemminkin luotti heihin. Pääministerin pitää toisin sanoen pystyä luomaan järjestys ja ohjelma eikä myötäillä muiden aloitteita.

Suezin kriisi sekä Englannin ja Ranskan väliintulo mainitaan lyhyesti kontekstina kuten myös Yhdysvaltain näkökulma, Unkarin kysymys ja sen propagoiminen. Samaan kappaleeseen mahtuu myös interventiopäätös, jossa neuvostojohdon näkemysten todetaan vaihdelleen. Kolmen päivän jälkeen tehtiin päätös toisesta väliintulosta, jota perusteltiin ajatuksella sisäisestä suvereenisuudesta. Tällä viitataan Varsovan liittoon, jonka perusteella maassa oli vieraita joukkoja samalla tavoin kuin Natolla Länsi-Euroopassa. Raportissa ei kerrota, olisiko Nagyin hallituksella ollut minkäänlaisia mahdollisuuksia, jos neuvostojoukot eivät olisi puuttuneet tilanteeseen toistamiseen marraskuun alussa. Neuvostojohdon oletetaan lokakuun 30. päivän käänteen eli monipuoluejärjestelmän jälkeen asettuneen lopulliselle väliintulon kannalle.

Edelleen korostetaan Kiinan ja Jugoslavian tukea sekä ratkaisuun päästyn muiden naapurimaiden johtajien kanssa. Marraskuun ensimmäisestä todetaan vanha käsitys, etteivät János Kádár ja Ferenc Münnich ”nähtäneet muuta ratkaisua, Nagyin hallituksesta eroten, Neuvostoliiton suurlähestystössä käydyn neuvottelun jälkeen, jättäen Budapestin ja perustaa vallankumouksellisen työväen ja talonpoikien hallituksen”. Kádár ja Münnich nähdään edelleen ainakin jossakin määrin itsenäisinä poliittisina toimijoina.

4.2.2. Termi kansannousu olennaisin uutuus

Käsitystä vallankumouksen ja vastavallankumouksen tarkoitteesta ei määritellä erikseen, vaan se pitää lukea ja tulkita tekstistä. Nimenä käytetään koko ajan nimitystä kansannousu, joka oli myös olennaisesti uusinta uutta koko tekstissä. Terminä *népfelkelés* oli uusi, vaikka se sinänsä oli myös lähellä Kádárin 1.11.1956 puheessaan käyttämiä ilmaisuja tai Kossuthin vapaaehtoisarmeijaan liittyviä kutsuntoja vuonna 1848. Vain yhdessä kappaleessa puhutaan vastavallankumouksesta:

”Tapahtumissa piilevistä asteittaisesti oikealle työntyvistä tendensseistä ja marraskuun ensimmäisinä päivinä vahvistuneista vastavallankumouksellisista jäljistä huolimatta... korrektiin vallankumouksen ja vastavallankumouksen... merkityksestä tapahtuva yksiselitteinen selville pääsy, ”lopullinen” vaikiinnuttaminen ei toteudu... Tämä pitää tehdä: korrekti vallankumous – vastavallankumous vastakkaispari sekoittuu selvittämättömästi toisiinsa, mihin aiempien aikakausien kiistatkaan eivät osanneet luoda menestyksellistä ratkaisua.”

Vaikka edellä käytetään koukeroista ilmaisua, Koselleckin terminologialla kyse on jo historian kirjoittamisesta uudelleen (*Umschreiben*). Nyt tarkoituksena oli ajanmukaistaa puolueohjelmaa, ottaa etäisyyttä hankalaksi koettuun menneisyyteen ja ylittää aiempi vastakkainasettelu. Viime mainittuun viittaa esimerkiksi Ferenc Donáthin ja György Aczélin yksityiskeskustelu vuodelta 1983, ettei reformia voi toteuttaa niin kauan, kuin reformin pohjaa kutsutaan vastavallankumoukseksi (Csizmadia 1995, 273).

Kontekstuaalisesti komitea kirjoitutti nyt historiaa myös uusia tavoitteita vastaavaksi. Niiden, jotka halusivat vedota laajempaan unkarilaisyleisöön, oli silloin selätettävä muutosta selkeästi yksipuoluejärjestelmän sisällä haluavat. Termi kansannousu toimi tällöin paitsi kädenojennuksena, niin myös provokaationa, jolla voitaisiin arvioida käsitteen ”reformisti” sisältöä. Raportissa vastavallankumoukselliset tendenssit ovat edelleen piilevinä olemassa, mutta uutta oli se, ettei enää ollut mahdollista erottaa vallankumouksellista pyrkimystä vastavallankumouksellisesta. Kun näin kuitenkin oli tehty vuosikymmenten ajan, kysymyksessä oli jollakin kriteerillä annettu nimi tai merkitys.

Kun János Kádárin valtakauden alusta kirjoitetaan, negatiivisiksi ymmärretyt sanat konservatiivinen ja restauraatio on liitetty stalinisteihin mutta konsolidaatiota, vallan palauttamista (*a hatalom helyreállítás*), vakauttamista ja lujittamista (*megszilárdítás*) käytetään Kádárin yhteydessä. Nyt raportti tuntee myös kovat kostotoimet, jotka erityisesti Budapestin ulkopuolella perustuivat myös subjektiivisiin ratkaisuihin. Nagyin tuomio liitetään paitsi Neuvostoliiton ja Kiinan käänteeseen, niin myös siihen, ettei Nagy edes Romaniassa ollut valmis eroamaan ja siten tunnustamaan uutta hallitusta. Yhteensä kuolemantuomioita arvioidaan olleen noin 300.

4.3. Raportin julkistaminen ja monipuoluejärjestelmä

Vielä ennen raportin julkistamista parlamentti hyväksyi 11.1. yhdistys- ja kokoontumislain, ja erillistä puoluelakia lupailtiin elokuuksi. Uutisoitiin myös ehdotus Kossuth-vaakunan ottamisesta käyttöön (23.1.). Tätä asiaa oli valmisteltu heinäkuusta, mutta lopulta asiasta päätti uusi parlamentti kesällä 1990. Vielä tammikuussa 1989 puolue ja MDF tapasivat ensimmäistä kertaa poliittisessa korkeakoulussa järjestetyssä keskustelussa; Uusi maaliskuun rintama ilmoitti tukevansa jo monipuoluejärjestelmää ja ehdotti valtakunnallista kansallista toimikuntaa edustukselliseen demokratiaan tapahtuvan ylimenokauden toteuttamiseksi.

Myös puolueeseen kuulumattomat aktivoituivat parlamentissa, kun yhteensä 97:stä edustajasta 51 perusti uuden fraktion. Siinä mielessä edelliset vuonna 1985 pidetyt vaalit olivat olleet merkittävimmät sitten vuoden 1949, että tuolloin edustajista vain 36,8 prosenttia oli valittu uudelleen (Ilonszki 1991, 8). Yksipuoluejärjestelmän aikana puolueen ulkopuolisten parlamenttiedustajien määrä oli vaihdellut 18,4 prosentista (1958) 30,9 prosenttiin (1953), ja nyt heitä oli 24,9% (ibid.).

Debrecenissä 21.1. puhunut Imre Pozsgay tulkitsi keskuskomitean keskusteluja siten, että vain sellainen politiikka voi olla arvokasta, jossa ajatellaan monipuoluejärjestelmää ja rakennetaan siihen strategiaa. Asiaa koskevaan tarkempaan kysymykseen hän vastasi, ettei monipuoluejärjestelmälle ole vielä järjestöllisiä edellytyksiä. Vaikka puolue ja hallitus ei ole velvollinen perustamaan instituutiota oman valtansa rajoittamiseksi, maltillinen politiikka pitää siihen tähtääviä aloitteita ja muodostumia reaalina (MH 23.1.).

Torstaina 26.1. keskuskomitea päätti sallia Imre Nagyin ja hänen läheisten avustajiensa yksityisen hautaamisen uudelleen. Jo seuraavan päivän *Magyar Nemzet*issä TIB tervehti päätöstä ilolla. TIB piti päätöstä kuitenkin vain ensimmäisenä askeleena, sillä kaikkien teloitettujen nimilista pitäisi julkaista ja antaa mahdollisuus hautaamiseen uudelleen. Termi vallankumous mainittiin tarkastelluissa lehdissä nyt ensimmäistä kertaa. Käytännössä lyhyt uutinen oli piilotettu lehden viidennelle sivulle, sillä se taitettiin kahden palstan kainalojutuksi otsikolla ”Julkilausuma”.

Lauantaina vain *Népszabadság* huomioi lyhyesti kahdella palstalla, että Pozsgayn johtaman komitean raporttia oli käsitelty eilisessä kokouksessa. Uutisessa mainittiin lyhyesti istunto, toimikunnan sama tehtävä ja raportin sisältö. Uudesta terminologiasta ei mainittu mitään, ja kun vuoteen 1956 viitattiin kerran, kyseessä olivat tapahtumat.

Varsinainen uutinen kuultiin tuolloin radiosta, sillä istunnon jälkeen Pozsgay oli antanut haastattelun 168-tuntia nimiseen ohjelmaan, joka radioitiin lauantaina iltapäivällä. Haastattelu on dokumentoitu Pozsgayn vuonna 1993 julkaisemassa muistelmakirjassa. Siinä Pozsgay kirjoitti jo ”tuohon päivään mennessä kypsyneen ajatuksen siitä, mitä hän tulisi tekemään, mutta tuolloin hän ei vielä tiennyt miten”, ja seuraavalla sivulla hän tarkensi muotoilleensa suunnitelmansa tiedotusvälineen käyttämisestä ”keskustelua edeltävänä päivänä” (Pozsgay 1993, 90–97). Toisin sanoen jälkikäteen nähtynä kyseessä saattoi olla yhden miehen salaliitto vanhoillisia puoluejäseniä vastaan. Meneillään oli nimittäin viikonloppu, virastot kiinni ja kaiken lisäksi Károly Grósz poissa konferenssissa Davosissa. Alunperin toimikunnan piti Pozsgayn mukaan kokoontua jo torstaina 19.1 (ibid.).

Varsinainen uutinen sisältyi radiohaastattelun toiseen ja alla olevaan vastaukseen. Ensimmäinen kysymys oli käsitellyt Imre Nagyin mahdollista rehabilitointia, koska lupa yksityiseen hautaamiseen oli annettu.

”Kysymys: Mitä mieltä ollaan Imre Nagyin roolista ja tekemisistä vuonna 1956?”

– Tästä on meneillään kiistoja. Voidaan tuoda esiin sellaisia sisäisiä ja ulkopuolisia yhteyksiä, jotka tekevät tämän arvioinnin monivaihteisemmaksi, esimerkiksi sinänsä se seikka, että komitea näkee nykytutkimuksen perusteella kansannousuna sen, mitä tapahtui vuonna 1956, yhtenä oligarkisena ja kansakuntaakin nöyryyttävää valtaa vastustavana kapinana.

Kysymys: Sanankäytön muuttuminen näyttää, että politiikka ajattelee täysin toisella tavalla nykyään vuodesta 1956. Aikaisemmin sitä pidettiin vastavallankumouksena, myöhemmin -56 tapahtumat oli yleinen sanankäyttö poliitikkojen puheissa ja nykyään Te puhutte kansannoususta. Mikä on se, minkä

takia näin nopeasti lähes vuoden aikana on muuttunut tämä luokitus ja voidaanko tätä pitää lopullisena?

– Lopullista juuri historiassa ei voi sanoa vielä jälkeenkään. Jos kunnioitetaan tosiasioita, etukäteen pitää kunnioittaa myös mahdollisesti tulevaisuudessa esiin tulevia tosiasioita. Mutta joka tapauksessa haluaisin lisätä ehdottomasti sen, että tällä formuloinnilla... politiikka, historiatiede ja yleinen mielipide ovat lähentyneet toisiaan. Yleisessä mielipiteessä ja puoluejäsenyyden... suuressa osassakin olemassa olevasta suhtautumisesta ilmoittaa tulkinta, joka luokitteli yhdellä ilmaisella vastavallankumoukseksi mitä tapahtui -56. Tähän astisten tutkimusten perusteella voidaan katsoa, ettei tämä pitä paikkaansa.” (Pozsgay 1993, 223–224).

Politiikka samaistui kysymyksessä ja vastauksessa synonyyminä hallitsevaan puolueeseen. Poliitikkojen tai puolueen sijaan politiikka itse kuitenkin määrittyi joksikin toimijaksi, politiikka oli se joka ajatteli ja ylitti poliitikot jonkinlaisena itsenäisenä yleistähtona. Muutoin haastattelun perusteella formulointi oli historiallinen, missä myös politiikka, historia ja yleinen mielipide olivat jonkinlaisessa suhteessa keskenään. Kun toimittaja haastattelun lopussa kysyi mahdollista tehtävän estämistä tai lopettamista, Pozsgay käytti vastauksessaan hammastahnametaforaa: keskeyttäminen on yhtä absurdi ajatus kuin hammastahnan työntäminen takaisin purkkiin (ibid., 227).

Perjantaisessa toimikunnan kokouksessa enemmistö oli ollut termin kansannousu kannalla mutta piti julkistamiskysymyksessä parempana puolueen mukaista toimintaa, joka tarkoitti ensin poliittista komiteaa ja sitten keskuskomiteaa. Muistelmakirjassaan Pozsgay arvioi myöhemmin, että tämä vaihtoehto olisi latistanut itse komitean työn. Pozsgay päättikin toimia täysin yksin, sillä tammi-helmikuussa ei ollut tietoa Neuvostoliiton reaktiosta eikä Brežnevin doktriinin tai Jaltan päätösten voimassa olemisesta (ibid., 94–95). Tämä pitää paikkansa siinä mielessä, että vaikka esimerkiksi Neuvostoliitossa Buharin oli rehabilitoitu, Unkarissa oli vielä keväällä 1988 suljettu neljä reformistia puolueen ulkopuolelle, koska he olivat olleet perustamassa Uutta maaliskuun rintamaa (vrt. Ács 1988). Viimeksi vain muutamaa viikkoa aikaisemmin neuvostoliittolainen viikkolehti oli luonnehtinut Imre Nagya ristiriitaiseksi henkilöksi (NSZ 6.1.).

Charles Gatin arvion perusteella vuoden 1989 alussa olikin vielä epäselvää, kuinka Moskova kunnioittaisi muita kansandemokratioita. Gorbatshovin ja hänen edustajiensa puheenvuorojen perusteella Neuvostoliitto ei ollut halukas käyttämään sotilaallista voimaa mutta ei myöskään kumonnut sosialistisen internationalismin tai Brežnevin doktriinin periaatteita. Käsitys vuosina 1985–88 oli, että jos Unkarin ”1956” toistuisi, Neuvostoliitto puuttuisi sotilaallisesti, mutta jos Tšekkoslovakian ”1968” toistuisi, Neuvostoliitto ei puuttuisi tilanteeseen (Gati 1990, 77–79, 100–103).

Julkisesti Gorbatshov oli todennut 7.7., että hän hyväksyy Puolan ja Unkarin uudistukset. Heinäkuussa Károly Grósz, Rezső Nyers ja Miklós Németh kertoivat Unkarissa vierailleelle George Bushille puolueen muodonmuutoksesta ja muistuttivat mahdollisuutensa jatkaa kokeilua riippuvan Gorbatshovin suopeudesta (Beschloss 1993, 86–90).

Geir Lundestad (1991) tulkitsi Itä-Euroopan muutoksen johtuneen osittain Neuvostoliiton muuttuneesta asenteesta, koko Itä-Euroopan prosessista sekä eri maiden sisäisestä tilanteesta (1991, 253). Yksi näyttävimpiä merkkejä oli Itä-Euroopan puolueiden lisääntynyt autonomia. Puolan ja Unkarin hallitukset ymmärsivät viestin siten, että heidän pitäisi arvioida menneisyytensä uudelleen, syyttää ongelmista edeltäjiään ja jatkaa radikaaleja, joskin ehkä epämääräisiäkin reformeja (Gati 1990, 162). Mennyt kulki siis ainakin jossakin määrin tulevan edellä.

Tammikuisella radiohaastattelulla Imre Pozsgay otti riskin, harjoitti *glasnostia* käytännössä ja samalla myös nosti omaa häntäänsä. Ministeri ajankohtaisti menneisyyden, toi politiikan paikaksi julkisuuden, asetti kyseenalaiseksi puolueen legitimitetin ja otti riskin joutua suljetuksi puolueesta. Kysymyksen merkittävydestä kertoo myös se, että kansainvälinen lehdistö huomioi lausunnon välittömästi, sillä maanantaina julistus oli esillä ainakin *Frankfurter Rundschau*, *Frankfurter Allgemeine Zeitungin*, *l’Unitan* ja *Republican* palstoilla.

Unkarin puoluelehdessä julistus oli samana päivänä uutisoitu varovasti tai vaatimattomasti sisäsivun vasemmassa alalaidassa (sunnuntaina lehdet eivät ilmestyneet). Kun uutistoimisto MTI:n radiokeskustelua referoivassa uutisessa mainittiin, että tutkijat näkevät tapahtumat kansannousuna, sana *tutkijat* oli kirjoitettu kursiivilla.

*Magyar Hírlap*issa uutinen oli etusivun parhaalla paikalla, josta se jatkui sisälle otsikolla ”MSZMP:n historiakomitean mukaan vuoden 1956 tapahtumia voi arvioida kansannousuna”.

Maanantaina Károly Grósz palasi Davosista ja Pozsgayn kertomuksen perusteella soitti hänelle jo lentokentältä. Myöhemmin Grósz syytti Pozsgayta siitä, että teolla jälkimmäinen romutti Unkarin puolueen identiteetin ja että Neuvostoliiton väliintulo oli siten laitton, epäoikeudenmukainen ja arvoton (Pozsgay 1993, 96).

Varsinaisesti tapahtunut nousi Unkarin lehtien etusivulle tiistaina. *Magyar Nemzet* toi esiin julistusta eilen kommentoineiden ulkomaisien lehtien Pozsgayta tukevat kannanotot. Puoluelehti *Népszabadság* otsikoi ”Károly Grósz puolueesta, -56:sta ja reformikiistoista”, ja myös *Magyar Hírlap* julkaisi saman pääsihteerin haastattelun. Eräissä kysymyksessä puoluelehden toimittaja arvioi Pozsgayn ”käyttäneen sellaista terminologiaa, josta puolueen sisällä ei ole päästy yksimielisyyteen”. Grósz kertoi lukeneensa uutisesta vasta lentokoneessa ja arvioi, että työ on tehty puoluekongressille, josta riippuu, miten pitkälle se pääsee konseption muokkaamisessa tämän vuoden aikana (NSZ 31.1.).

Tiistaina iltapäivällä kokoontuneessa poliittisessa komiteassa, poliitbyroossa, pääsihteeri näki teon kahtiajaon näkökulmasta ja arvioi, että teko palveli kansainvälistä sosialismin vastaista liittoutumaa. Grószin tukijat eivät argumentoineet, etteikö uusi tulkinta olisi voinut pitää paikkansa mutta keskustukomitealta olisi pitänyt kysyä ensin (Pozsgay 1993, 96–102).

Erillistä tiedotetta kokouksesta tai sen referaattia ei ole tarkastelluissa lehdissä, vaan taustat ovat Imre Pozsgayn muistelmakirjan varassa. Dokumentin perusteella poliittinen komitea ei voinut ”hyväksyä historiallisen alakomitean tutkimuksien osatuloksien esiintuomisen keinoja, ajoittamista, sisällön kannalta”. Oli myös ”virheellistä tuoda esiin osatuloja ennen virkamiehistön päätöksiä”.

Tutkimuksella näytti siten olevan poliittisia seurauksia: lausuman sanottiin edistävän sekasortoa, heikentävän MSZMP:n asemia ja antavan periaatteita vastustajille. Kehotettiin vahvistamaan puolueyhtenäisyyttä ja muodostamaan selkeä ohjelma vallan säilyttämiseksi. Jotta komiteaa ei leimattaisi konservatiiviksi, se aikoi pyytää kirjallisen vastauksen keskustukomitealta ja määritellä kantansa vasta sitten (Pozsgay 1993, 228–229).

Asian tärkeydestä kertoo myös se, että sekä tiistain polibyroon että sitä seuraava keskuskomitean istunto olivat molemmat poikkeusistuntoja (vrt. Pozsgay 1993, 99–102). Asioihin tuli vauhtia, sillä jo seuraavan päivän eli keskiviikon *Magyar Hirlap*issa ilmoitettiin keskuskomitean kutsumisesta koolle 10.2. MTI:n välittämä tiedote koostui vain kahdesta lauseesta, ja jälkimmäisessä niistä ehdotettiin päiväohjelmaksi vaatimattomasti ajankohtaisten poliittisten kysymysten käsittelyä.

Samana keskiviikkopäivän 1.2. *Magyar Hirlap* referoi kansainvälisiä kannanottoja, joissa AP, AFP, TASS, Uusi Kiina ja Kiinan puoluelehti olivat huomioineet pääministeri Némethin ja Grószin eiliset lausunnot. Muista lehdistä *Westdeutsche Allgemeine Zeitung* luonnehti Pozsgayn ilmoitusta sensaatiomaiseksi, *l'Unitassa* Pozsgayta luonnehdittiin ensimmäiseksi poliitikoksi, joka eristäytyi ylimalkaisesta vastavallankumousluonnehdinnasta. *Magyar Nemzet* lisäsi eilisen *Independentin* kuvailleen tulkintaa sanoilla ”vallankumouksellinen muutos”.

Tilannetta kommentoivista unkarilaispoliitikoista pääministeri Miklós Németh sanoi, ettei tapahtumia voi luonnehtia yhdellä sanalla. Toisaalla keskuskomitean jäsen János Lukács muistutti kyseessä olleen vain Pozsgayn oman mielipiteen. Keskuskomitean sihteeri Mátyás Szűrös mielestä taas silloista monimutkaista historiaa ei ole mahdollista ymmärtää yhdellä sanalla. Tiedeakatemian Iván T. Berend sanoi, että arviointia on ilmeisesti mahdotonta antaa (MN 2.-3.2.; NSZ 4.2.).

Kun lehdistö käsitteli alkanutta keskustelua, kansannoususta kirjoitettiin koko ajan tapahtumina tai harvemmissa tapauksissa pelkän vuosiluvun avulla. Mennyt oli ajankohtainen ja tulkinta onnistuttiin liittämään yhteen myös muiden ajankohtaisten tavoitteiden kanssa. Esimerkiksi *Magyar Nemzetin* (3.2.) János Lukácsin kommentin sisältäneen artikkelin otsikko kertoi paljon: siinä puoluetta vaadittiin jo määrittelemään kantansa monipuoluejärjestelmään.

Pozsgayn julistuksen ja keskuskomitean kokouksen väliin *Magyar Nemzet*issä ja *Magyar Hirlap*issa ajoitettiin erilaisia kannanottoja, joista tärkein oli yhteensä 16 erilaisen järjestön allekirjoittama julki-lausuma. Järjestöt halusivat yhdessä palvella ”vastuuntuntoisesti perustuslaillisen ja demokraattisen Unkarin luomiseen suuntautuvia pyrkimyksiä, ja pois pääsemistä vakavasta taloudellisesta, yhteiskun-

nallisesta ja moraalisesta kriisistä”. Allekirjoittajina olivat kaikki 1990 vaaleissa parlamenttiin päässeet oppositioryhmät ja lisäksi sosiaalidemokraatit, TIB, Uusi maaliskuun rintama sekä yhdeksän muuta yhdistystä (MH ja MN 7.2.). Kristillisdemokraatteja ei vielä varsinaisesti ollut mukana, sillä puolue perustettiin huhtikuussa 1989.

Selkeästi vuoteen 1956 viitattiin kerran ja tällöin Pozsgayn muodossa kansannousu. Vedottiin ”unkarilaisille uskollisiin puoluejäsentiin”, ”suureen enemmistöön”, ”kansalliseen vastuuseen” sekä ”yhteistyöhön”, jolla *oppositiolle mahdollistettaisiin perustuslaillinen asema*. Julkilausumassa onnistuttiin liittämään kaksi asiaa yhteen ja historiasta saatiin jälleen poliittinen argumentti, tulevien pyrkimysten väline.

Kirjailijaliiton puheenjohtajan kannanotossa kansannousun käsitteessä yleinen mielipide sekä tiede ja politiikka olivat lähestyneet. Vasemmistolaiseksi itsensä luokitellut BAL piti kannanotossaan uudelleen arviointia tärkeänä ja vastusti tulevaisuuden kytkemistä menneisyyteen, sillä nykyisen kriisin ratkaisussa olevaa oikeutta yhdessäoloon ei voinut sitoa menneisyyden tapahtumiin.

Puolueen Budapestin XII kaupunginosan viidennen piirin lähettämässä tiedotteessa kielenkäyttö oli jyrkempää, sillä ”kommunistit ja ei-kommunistit pitävät teurastusta kansannousuna”. Tämän jälkeen piirin nimissä lueteltiin puoluetalon tapahtumat, ero Varsovan liitosta ja vastavallankumouksellisten puolueiden synty. Viimeisessä lauseessa piirijärjestö totesi, että jos se olisi samaa mieltä ”Pozsgayn johtaman komitean kanssa, silloin nykyisen puoluejäsenistön lähes neljännes olisi itse vastavallankumouksellinen, koska se on estänyt ja kukistanut »kansannousun«...” Kielellisellä ja kognitiivisella tasolla kyse näytti olevan monille edelleen erittäin tärkeästä ja perustavaa laatua olevasta määrittelystä.

4.4. Nimeämiskysymys ja monipuoluejärjestelmä

Helmikuun yhdentenätoista *Magyar Nemzet*issä oli lyhyt uutinen, jonka mukaan keskuskomiteassa oli käsitelty sosialistista pluralismia sekä monipuoluejärjestelmään siirtymiseen liittyviä ylimenokysymyksiä. Käsitelyn todettiin myös jatkuvan samana päivänä. Vaikka uutisessa ei mainittu erikseen Imre Pozsgayn radiolausuntoa, niin kokouksessa käsiteltiin myös sitä.

Tulevaan ja menneeseen liittyvät kysymykset eivät myöskään olleet erillisiä, vaan edustajat käsitelivät teemoja sekaisin omissa puheenvuoroissaan. Lähes jokaisessa puheessa olivat läsnä sekä kokeumustila (lähinnä 1956) että odotushorisontti (lähinnä puolueen kohdalla ”kilpailujärjestelmässä”) (vrt. A Magyar Szocialista... 1993).

Jo vuonna 1993 julkisuuteen tuotujen pöytäkirjojen perusteella yleiskeskustelu kesti perjantaista lauantai-iltaan, minkä jälkeen julkilausumasta äänestettiin. Istunto eteni siten, että pääsihteeri Károly Grószin avauspuheenvuoron jälkeen keskuskomitean jäsenet pyysivät omansa. Kádár ei ollut läsnä vaan kokouksen lopussa ilmeni, että hän viettää lomaa 15.2. saakka (ibid.).

Alkupuheenvuorossa pääsihteeri Grósz halusi päätettävän monipuoluejärjestelmän muodostamisen tavasta. Pääsihteeri tulkitsi nyt, ettei puoluekokous toukokuussa 1988 varsinaisesti myöskään kieltänyt monipuoluejärjestelmän perustamista, vaan formula käsiteli puolueen johdolla rakennettavaa sosialistista pluralismia. Pozsgayn antamaa julkilausumaa Grósz piti liian aikaisena ja halusi laaditun ohjelmaluonnoksen julkaistavaksi *Társadalmi Szemlessä*. Pääsihteeri esitti, ettei keskuskomitea olisi samaa mieltä Pozsgayn käyttämästä julkaisukanavasta mutta kuitenkin ilmaisisi luottamuksensa häneen (MH, MN, NSZ 13.2; A Magyar Szocialista... 1993, 10–11).

Vuoden 1956 osalta Grósz arvioi kysymyksessä olevan myös mieltä kuohuttavia ja päivänpolitiikkaa palvelevia intressejä, joita hän ei kuitenkaan määritellyt tarkemmin (ibid.). Päivänpoliittiseksi intressiksi oli kuitenkin tulkittavissa esimerkiksi Imre Pozsgayn omassa puolustuspuheenvuorossaan esittämät sanat, että ”hyväksyttävä ilmaus auttaa puoluetta legitimaatiokysymyksessä” (ibid., 33).

Keskustelussa esillä olleita argumentaatiostrategioita olivat esimerkiksi vetoaminen kokoukseen kohdistuvaan kansainväliseen julkisuuteen (Iván T. Berend), eurooppalaisuuteen – Euroopan kehitty-

neissä maissa ei ole yksipuoluejärjestelmiä – (Gyula Horn) tai, että maailmassa on yli 100 huonosti ja 20–25 hyvin toimivaa monipuoluejärjestelmää (Frigyes Berecz). Varsinaisiin historiakiistoihin viitattiin, kun todettiin, että Ranskan vallankumouksesta kiistellään vielä nytkin 200 vuotta myöhemmin (esim. György Aczél). Suosittua oli myös sijoittaa vuosi 1956 omiin kokemuksiin ja kertoa ”mistä oli kysymys”.

Vaikka uusi nimitys saatettiin näin hyväksyä, vanha saattoi tulla esiin lapsuksena tai yksinkertaisesti siksi, ettei nimeämisestä voi paeta. Esimerkiksi omassa ”puolustuspuheenvuorossaan” Imre Pozsgay joutui nimeämään kohteen kerran, ja tällöin – keskuskomiteayleisön edessä – hän käytti formulointia tapahtumat (ibid., 33). Vilahteli myös uusia nimiehdotuksia: on hyväksyttävä termeiksi kansannousu ja vastavallankumous, kapina kun oli sekä vallankumous että vastavallankumous tai kansannousu mutta ei siitä enää yhtään pidemmälle. Viitattiin myös sanan ja kohteen vastaavuuden ongelmaan, jos kompleksin monimuotoisuutta piti kuvata yhdellä sanalla.

Enemmän kuin varsinaisesti sopimattomaan sanaan vedottiin kuitenkin tapaan, jolla uusi tulkinta tuotiin ilmi. Viitattiin esimerkiksi, että Pozsgayn julistuksen avulla keskustelu oli viety kaduille. Samaa argumentaatiota oli aiemmin käytetty vuoden 1956 yhteydessä, missä se merkitsi tilanteen ryöstäytymistä käsistä. Kaikki eivät myöskään olleet luonnoksen julkistamisen kannalla. Osalle keskuskomiteayleisöä politiikan paikka onkin kabineteissa eikä kaduilla.

Analogiat muihin maihin olivat hyvin vähän esillä, mikä saattaa kuvata tilanteen poikkeuksellisuutta. Pääministeri Miklós Németh haiki ainoana suoranaisten analogian muualta, kun hän viittasi Espanjan muutokseen 1970-luvulla: kukaan ei muista enää Espanjan uudistajia, joita ilman maan viime vuosien nousu ei olisi ollut mahdollinen (ibid., 165). Ei vedottu esimerkiksi lokakuussa 1956 ja myös nyt analogiseen Puolaan, jossa hallitus, solidaarisuus sekä kommunistinen ammattiliitto ja katolinen kirkko aloittivat pyöreän pöydän neuvottelut muutama päivä aiemmin 6.2. Tarkastelluissa lehdissä neuvottelut uutisoitiin 13.2. eli samana päivänä kuin Unkarin monipuoluejärjestelmä. Virallisesti monipuoluejärjestelmä syntyi näin ensin Unkariin, vaikka Puolassa käydyt neuvottelut päättyivät jo huhtikuussa ja johtivat osittain vapaisiin vaaleihin kesäkuussa.

Loppupuheenvuorossaan Grósz arvioi puolueen olleen kahdesti kriisissä: vuonna 1956 ja nyt. Tulevaisuudelta odotetaan sekatalousjärjestelmää ja toisella tavalla toimivaa sosialismia, mutta Grószin mukaan kukaan ei pysty sanomaan, kuinka se tulee toimimaan. Tietty pattitilanne kiteytyi ilmaisuun ”jos emme ota kantaa, olemme stalinisteja ja jos otamme, niin laahustamme tapahtumien perässä” (ibid., 180).

Kokouksen lopuksi julkilausumasta äänestettiin ja hyvin pieni vähemmistö, neljä edustajaa, halusi pois Pozsgayhin luottamuksen vahvistavan lauseen. Kymmenen ääntä sai myös Mihály Koromin muutosesitys, jonka mukaan ”marraskuun ensimmäiseen päivään mennessä tapahtumat muuttuivat luonteeltaan vastavallankumoukselliseksi” (*november első napjaira az események ellenforradalmi jelleget öltöttek*) (ibid., 185–191). Näin vahvistui jo edellisessä pääluvussa kuvattu kanta, ettei vallankumousta voinut vuonna 1956 erottaa vastavallankumouksesta.

Imre Pozsgayn tekemän tulkinnan perusteella keskuskomitea oli ristiriitainen, ja pelko muutoksesta tuli esiin keskusteltaessa vuodesta 1956. Pozsgay tulkitsi, että varsinaisesti neljä edustajaa oli hänen puolellaan ja muut enemmän tai vähemmän vastaan. Myöhemmin hän kertoi saaneensa tietää, että Károly Grósz taivutteli alaistensa avulla enemmistön tauon aikana vastustamaan sulkemista puolueesta ja lähinnä puoluehajaannuksen pelossa (Pozsgay 1993, 108–109).

Kokonaisuutena keskuskomitean ratkaisut näyttäytyivät korostetun sisäpoliittisina ja ajankohtaisiin *glasnostiin*, *perestroikaan* tai itse Gorbatshoviin vedettiin vain muutamissa puheenvuoroissa. Vasta neljäntenätoista puhunut Mihály Korom oli ensimmäinen, joka viittasi selkeästi Gorbatshoviin ja siinä merkityksessä, ettei hänenkään kurssinsa ole varma (A Magyar Szocialista... 1993, 61).

Julkisuudessa oli tosin juuri kerrottu (NSZ 9.2.) esimerkiksi venäläisen akateemikko Bogomolovin haastatteluarvio, ettei itsenäinen Unkari vaarantaisi Neuvostoliiton turvallisuutta. Loppupuheenvuorossaan Grósz mainitsi, että Neuvostoliiton ja Unkarin puoluejohdon välillä vallitsi täydellinen poliittinen yhteisymmärrys, viittasi Gorbatshovin soittaneen hänelle toissapäivänä ja neuvostojohdon olevan huolissaan annetusta julkilausumasta (A Magyar Szocialista... 1993, 174–176).

Seuraavana maanantaina keskuskomitean kokouksen tiedonanto julkaistiin kaikkien tarkasteltujen lehtien etusivulla. Tiedonanto jakaantui kolmeen erilliseen kohtaan, joista ensimmäisessä ilmoitettiin monipuoluejärjestelmän perustamisesta. Siirtymistä perusteltiin laajalla demokratian kehittämissyrkimyksellä, kansansuvereeniteetilla ja oikeusvaltion periaatteilla. Historia oli jälleen esillä, sillä historiallisten kokemusten perusteella vakuutettiin, että monipuoluejärjestelmällä voi luoda paremmat takeet hallituksen työn kontrolliin ja vallan väärinkäytön mahdollisuuksia vastaan. Tarkemmin näitä kokemuksia ei kuitenkaan yksilöity.

Toisessa kohdassa kerrottiin tehdystä tutkimuksesta, jonka sanottiin antavan monivivahteisen, tieteellisen ja tieteellisyyteen pyrkivän katsomuksen lähimenneisyydestä. Siinä keskuskomitea piti tärkeänä tutkimuksen asettamista keskustelun kohteeksi ja 1956 *kansallisen tragedian* monivivahteisempaa arviointia. Keskuskomitean kerrottiin vahvistaneen, että johdon kykenemättömyys muuttumiseen johti räjähdykseen. Tapahtui varsinainen ”kapina, kansannousu, jossa oli rooli demokraattisen sosialismin voimilla”.

Nyt julkisuudessa oli virallisesti mukana uusi kapinaan yhdistyvä formula. Tosin restauraatiovoimien viitattiin edelleen olleen alusta lähtien läsnä ja vastavallankumouksellisten tapahtumien vahvistuneen. Menneisyydessä kyse oli johdon kykenemättömyydestä, mutta nyt sen sijaan pyrittiin olemaan kykeneviä muuttumaan.

Julkaistun tiedonannon mukaan oli hätäistä, että Imre Pozsgay toi tutkimusten tulokset julkisuuteen ennen keskuskomitean keskustelua. Samalla komitea piti valitettavana sitä, että tapahtunut yksinkertaistaminen antoi syyn väärinkäsityksiin, sillä Pozsgayn tulkittiin yksinkertaistaneen menneisyyden tapahtumia. Viimeisessä lauseessa mainittiin erikseen, että keskuskomitea vahvisti luottamuksensa toveri Imre Pozsgayhin.

Unkarilaiskommentaattoreista András Bozókin (1993b) arvio oli, että uusi tulkinta auttoi myös nopeuttamaan järjestelmän purkamista. Vuonna 1956 mukana ollut, historioitsija ja nonkonformistiaktivisti György Litván (1993) meni pidemmälle: julistuksen jälkeen hallitus oli menettänyt legitimitettinsä. Ulkomailla vaikuttavista juuriltaan unkarilaisista kommentaattoreista Charles Gati (1990) kirjoitti, että Pozsgayn julistus helpotti mobilisoimaan julkisuutta Grószia ja hänen kannattajiaan vastaan (1990, 171). George Schöpflinin (1989) mu-

kaan oli yllätys, kuinka vähän lopulta tarvittiin itse prosessin alkamiseen.

Kahden asian ajoittuminen samaan kokoukseen voi tietysti olla täysin satunnaista, mutta luultavammin keskustukomitean oli tehtävä jotakin kasvojensa säilyttämiseksi. Reformipuolueeksi itseään argumentoivan puolueen oli joko lopetettava reformit, myönnettävä Pozsgayn olleen oikeassa tai oltava vielä radikaalimpi. Näin Pozsgayn julistus oli viimeinen oljenkorsi, joka veti maton puolueen alta: epävarmassa tilanteessa se lopulta katkaisi kamelin selän ja sai viimeisetkin epäilijät monipuolueargumentin kannalle.

Puolueita oli käytännössä olemassa *de facto* mutta ei *de jure*, ja asia ratkesi näin rauhanomaisesti (vrt. myös Bihari 1993). Jos käänne ei olisi tapahtunut nyt, oppositio olisi luultavammin järjestäytynyt erilaisiksi yhdistyksiksi tammikuussa annetun yhdistyslain perusteella. Olisiko se johtanut monipuoluejärjestelmään ja miten pian, jää tässä avoimeksi. Unkarilaisjohdolla näytti joka tapauksessa olleen toleranssia monia muita maita enemmän (ibid., 14). Missä määrin sitten on aiheellista kysyä vaihtoehtoja? Olisiko jo rakennettua atomipommia käytetty Koreassa, jos sitä ei olisi pudotettu Hiroshimaan?

László Bruszt (1990) yhdisti nimeämiskysymyksen pyöreän pöydän kanssa käytäviin neuvotteluihin. Jos kysymyksessä oli vastavallankumous, niin silloin ei ollut mitään neuvoteltavaa, koska ”me” olisimme tekemässä kompromissia vastavallankumouksen jälkeläisten kanssa. Jos taas kysymyksessä on vallankumous, niin ei myöskään olisi neuvoteltavaa, koska se tarkoittaisi ”meidän” palvelleen vastavallankumouksellista hallitusta 35 vuoden ajan eikä siten oikeuttaisi minkäänlaiseen rooliin hallituksessa. Kansannousu syntyi kompromissina, koska ”me” emme kukistaneet sitä vaan ”he”, moskoviitit, konservatiivit ja reformin viholliset, jotka pakottivat ”*this system upon society*” (Bruszt 1990, 370–371).

Tarkkaan ottaen edellisessä kappaleessa mainittu ajatus pyöreän pöydän neuvottelusta tuli julkisuuteen viisi päivää monipuoluepäätöstä myöhemmin eli 18.2. Itse sopimus tehtiin 10.6. eli viisi päivää Puolassa pidettyjen vaalien jälkeen. Varsinaisia neuvotteluja käytiin kesäkuusta syyskuuhun. Niissä oppositio toimi yhtenäisenä, sillä maaliskuussa se oli perustanut oman pyöreän pöytänsä, halusi hylätä kompromissit ja asetti päätavoitteekseen vapaiden vaalien järjestämisen (Bruszt 1990, 379; Bozóki 1990).

Mainittu vaatimus pyöreän pöydän neuvottelusta sisältyi opposition julkilausumaan, joka oli päivätty 17.2. Nyt muutama päivä puoluepäätöksen jälkeen nimikysymyksessä kyseessä oli vallankumous ja vapaussota. Samaa kannanottoon mahtuivat niin 1956, monipuoluejärjestelmän perustaminen kuin myös oletettu historiallinen totuus. Kuten 7.2. julkilausuma, myös tämä oli kirjoitettu sen jälkeen, kun puolue teki ensimmäisen siirron.

"Me, riippumattomat poliittiset järjestöt, liitot ja puolueet tervehdimme MSZMP:n keskuskomitean julkilausumaa helmikuun 11.1989 ja pidämme tätä tärkeänä askeleena demokraattisen Unkarin perustamiseen johtavalla tiellä.

1. Tervehdimme vuoteen 1956 liittyvää kannanottoa. 30 vuoden jälkeen vihdoinkin hylättiin joulukuun 1956 puoluepäätös, joka leimasi demokraattisen kansanliikkeen vastavallankumoukselliseksi, ja joka oli 30 vuoden aikana MSZMP:n viime toukokuussa syrjäytetyn johdon lausumaton perustuslaki.

Kannanotto nähdään etenemisenä muttei läheskään tyydyttävänä, koska paheksomme sitä, että se ei hyväksy vallankumouksen ja vapaussodan tosiasiaa ja sen demokraattisia piirteitä. Pidämme välttämättömänä vuoden 1956 yksimielisesti positiivista arviointia ja torjumme sen, että nykyinen puoluekannanotto korostaa vieläkin liikaa niitä harvinaisia negatiivisia asioita, joita voidaan pitää vain 40 vuoden rákosilais-stalinistisen mielivallan heijastumana. Samalla MSZMP on väitti ÁVH:n aiheuttamista verisistä joukkouhreista ja vuoden -56 jälkeisistä julmista kostoista.

Väitämme: historiallinen totuus on se, että 28.10. Imre Nagyin hallituksen ja kapinoivien ryhmien välillä syntyneen tulitauon jälkeen 4.11. tapahtuneeseen väliintuloon saakka maa oli menossa kohti konsolidaatiota, ja hallituksen asema vahvistui. Ratkaiseva rooli siinä oli uudesti syntyneillä demokraattisilla puolueilla, jotka nykyään tulevat läheisyydessä uudelleen esiin. Mutta samansuuntaisen julkilausuman antoi vallankumouksellisella kaudella syntyneen MSZMP:n johtaja, János Kádárkin, joka puhui kansamme loistavasta kapinasta.

2. Pidämme demokraattisen edistymisen tärkeänä edellytyksenä sitä, että MSZMP:n virkailijat hyväksyivät monipuol-

luejärjestelmän, joka on vallankäytön ainoa demokraattinen muoto. Tähän liittyen toteamme:

a) Pidämme valta-apparaatin periaatteellisena perustana demokratiaa, jota täydentää ihmisoikeuksien takaaminen. Juuri sen takia MSZMP:n johtavan roolin vaikka minkälainen mainitseminen on ristiriidassa puolueen pääsihteerin puheessa olevan kilpailupuolueettomuuden periaatteen kanssa.

[...]

3. Olemme iloisia siitä, että MSZMP:n reformisiipi on vahvistunut täysistunnonssa, ja hyväksytyissä dokumenteissa eivät saaneet tilaa ”järjestyspuoluesiiven” vaatimukset.

4. Korostamme, että unkarilaisella lehdistöllä ja muilla joukkotiedotusvälineillä oli merkittävä rooli viimeisen aikakauden demokratisoinnissa. Eräät hyväntahtoiset väärinkäsitykset viittaavat mieluummin tilanteemme traagisuuteen. Samalla toteamme, että Unkarin radio ja televisio kuuluvat kansakunnalle, ylläpitävälle yhteiskunnalle, eikä niitä voi ottaa haltuunsa valtio eikä erityisesti yksi puolue.

5. Suosittelemme demokraattisen prosessin nopeuttamisen ja sen pysyvämmälle, vahvemmalle ja laajemmalle poliittiselle perustalle asettamisen vuoksi kansallista pyöreän pöydän neuvottelua, johon osallistuisivat hallitus, MSZMP:n johto ja demokraattiset poliittiset järjestöt. Tämän neuvottelun tehtävänä ja tavoitteena olisi perustuslaillisen kansalliskokouksen vaalien edellytysten laatiminen.”

Julkilausumassa oppositio tulkitsi vuoden 1956 yksiselitteisesti demokraattiseksi kansanliikkeeksi. Toiseksi poliittisen johdon arvioitiin selkeästi tukeutuneen tiettyyn tulkintaan menneestä. Kolmanneksi mennyt ja tuleva pystyttiin kytkemään yhteen: konkreettinen esitys pyöreän pöydän neuvottelusta oli julkilausuman viimeisenä kohtana. Siten julkilausumassa näkyi sekä nonkonformistien että opposition odotus ja kokemus, joiden perusteella nykyistä politiikkaa tehtiin. Menneisyys oli toisin sanoen ajankohtaistunut, sillä vuosi 1956 toimi välineenä poliittisessa keskustelussa, joka kulminoitui nimeämiseen. Kysymys oli paljon enemmän kuin vain siitä, mitä menneisyudessa itse asiassa tapahtui.

4.5. Vastavallankumous, kansannousu, vallankumous ja vapaussota

Myös mielipidetiedustelujen arviot siitä, mistä vuonna 1956 oli kysymys, vaihtelivat vuonna 1989. Helmikuussa puoluelehti julkaisi *Hírlapkiadó Vállalatin* 14.–18. 2. tekemän tiedustelun, jossa haasteltiin 398 *puoluelehden* lukijaa. Tuloksen mukaan 13% piti tapahtumia yksiselitteisesti vastavallankumouksena, 6% vallankumouksena ja 40% mukaan lähti liikkeelle kansannousuna ja muuttuen vastavallankumoukseksi. Valtaosa lukijoista piti tilannetta vielä liian läheisenä yksiselitteisen arvioinnin antamiseksi (NSZ 20.2.).

Mielipidetutkimusinstituutti *Magyar Közvéleménykutató Intézet* tutki 24.2.–1.3. välisenä aikana kansalaisten suhtautumista siihen, mistä vuonna 1956 oli kyse. Suluissa olevista luvuista ensimmäinen kertoo vastanneiden ja jälkimmäinen laadittujen kyselyjen määrän.

nimitys	Budapest (200/288)	Győr (143/198)	Pieni kylä (ei nimeä) (119/200)
vastavallankumous	18 (27%)	20 (28%)	15 (25%)
kansannousu	31 (44%)	30 (41%)	23 (38%)
vallankumous	20 (29%)	22 (31%)	22 (37%)
	69 (100%)	72 (100%)	60 (100%)

(168 óra, 13.6.1989).

Jonkin tietyn näkemyksen kannattajat voivat olla muita aktiivisempia tai voidaan kiinnittää huomiota myös kyselyn hukkaprosenttiin, joka saattaa kertoa varovaisuudesta, vähäisestä kiinnostuksesta tai myös peloista. Kyse voi olla uskalluksesta ja siitä, että ilmaistaan varovasti se, mitä odotetaan vastattavaksi. Näistä luotettavuusongelmista ja epäilyistä huolimatta näyttäisi kuitenkin siltä, että jonkin yhden tulkinnan sijaan unkarilaisessa julkisuudessa keväällä 1989 oli monenlaisia mielipiteitä vuoden 1956 olemuksesta.

Eniten nimeämiskysymys oli esillä Unkarin tasavallaksi julistamiseen saakka, mikä sekini tehtiin juuri kansannousun vuosipäivänä 23. 10. Esimerkiksi maaliskuussa Ferenc Münnich -yhdistys piti arviointia vielä liian aikaisena: nimeämisen kansannousuksi todettiin ”nöyryyttävän vuotta 1848”. Toisaalta vapaat demokraatit järjestivät kes-

kustelun vuoden 1956 lokakuun tapahtumista kuten *Magyar Hírlap* otsikoi sen 4.3.. Radiolehden haastattelema János Berecz ei halunnut nimetä vielä kansannousuksi, vaan hänelle kysymys oli tapahtumista, joita pitäisi tarkastella toleranssin ja sovinnon hengessä (168 óra, 23.5.).

TIB sai uudelleen julkisuutta, kun *Magyar Nemzetin* haastattelussa (6.3.) Tibor Erdély, András B. Hegedús ja György Litván pitivät puolueen tekemää uudelleen arviointia ensimmäisenä vakavana yrityksenä ratkaista hyvin monimutkainen kysymys. Tulkinnan poliittiset seuraukset eivät jääneet myöskään huomaamatta, sillä sopimisen arveltiin palvelevan poliittisia päämääriä – tarkemmin niitä ei määritely.

Laajempaa keskustelua nimeämiskysymyksestä ja vuoden 1956 olemuksesta käytiin *Népszabadság*in koko sivun artikkelissa 10.6. eli muutama päivä ennen Imre Nagyin hautaamista uudelleen. Keskustelussa puoluetta edustivat historioitsija Mária Ormos ja Mihály Korrom. Lisäksi mukana olivat Imre Mécs (TIB), historioitsija Miklós Szabó (SZDSZ) ja puolueeton arkistonjohtaja János Varga. Selkeää yksiselitteistä nimeä ei keskustelun perusteella näyttänyt olevan olemassa.

Samansuuntaiseen tulokseen viittasi *Magyar Nemzetin* (9.11.) julkistama tutkimus. Tuhannelta henkilöltä oli kysytty 8.–30.5., 27.6.–3.7. ja 23.8.–1.9. mielipidettä, mistä vuonna 1956 oli kysymys. Seuraavassa prosenttiluvut on esitetty edellä mainitussa järjestyksessä.

	%
(I) Vallankumous	21–24–22
(II) Kansannousu	20–28–29
(III) Alkoi kansannousuna, päätyi vastavallankumoukseen	32–25–25
(IV) Vastavallankumous	14–12–13

Eniten toukokuun ja syyskuun alun välisenä aikana väheni vanhan kádárilaisen tulkinnan osuus (III) ja vastaavasti uuden pozsgaylaisen tulkinnan (II) osuus kasvoi. Vielä loppukesästä vallankumoustulkinta oli vasta kolmantena, kun se seuraavan vuoden toukokuussa kanoni-soitiin jo uuden parlamentin ensimmäiseen lakiin.

Puolueiden kannatukset olivat toukokuun 1989 alun mielipidetutkimuksessa MSZMP 35,6%, MSZDP (sos.dem) 13,0%, MDF 11,4%, SZDSZ 5,6%, FKGP 5,4% (168 óra, 9.5.). Myöhemmin tiedetään, että MSZMP:n (ja sittemmin sosialistien) kannatus nousi kesäkuussa noin 28 prosentista 37 prosenttiin mutta kääntyi sitten jatkuvaan laskuun siten, että syyskuussa foorumi ohitti sen (noin 23%). Joulukuussa kannatus leikkasi jo vapaiden demokraattien ja pienviljelijöiden käyrän (Szabadon... 1990, 14).

Hypoteesi onkin se, että vallankumouksäsityksen vahvistuminen julkisuudessa liittyi hallitsevan puolueen – myös reformistien – vallan heikkenemiseen ja erityisesti syyskuusta lähtien. Siinä reformistien tuoman termin kansannousu yli käveltiin lopulta vallankumoukseen ja vapaussotaan. Oikeaa tulkintaa menneisyydestä ei ole vaan ”oikea” on se, joka palvelee nykyisiä päämääriä.

Hypoteesiin viittasi esimerkiksi toimittaja Tibor Várkonyi, kun hän *Magyar Nemzetin* pääkirjoituksessa 23.10. arvioi, että ”viisaasti taktikoiden tilaa alkoi voittaa »kansannousun« ilmaus, jonka läpi peruuttamattomasti alkoi tunkeutua todellinen kansan tietoisuus: vallankumous aatteellisella ja aatelisella latauksella.” Retoriikan termein ilmaistuna käytössä on kvantitatiivinen lokus: kansakunnan suuren enemmistön ei tulkita pientä vähemmistöä lukuunottamatta koskaan omaksuneen vuoden 1956 tappiollisuutta, mustaamista ja painostetuksi tulkittua versiota (ibid.).

Edellä mainitun *Magyar Nemzetin* 9.11. julkaiseman mielipidetiedustelun otsikko teki jo myös johtopäätöksen – ja ajankohdan optimismiin sopivan sellaisen – odotushorisontista, joka ei toteutunut: ”Tänään eläisimme paremmin, jos kapinalliset olisivat voittaneet”. Tutkimuksessa vastavallankumouksen kannattajien kerrottiin olevan muita enemmän sellaisia, joita tapahtumat eivät kiinnostaneet ja jotka sanoivat tietävänsä riittävästi historiallisista tapahtumista. Tutkijat päätyivät käsitykseen, että aikalaisilla oli positiivisempi kuva kuin historianopetuksen ja joukkotiedotuksen avulla tietoa saaneilla.

Vielä ennen vaaleja, 10.3.1990, TIB julkaisi kannanoton, jossa se oli tyytyväinen, että kaikki poliittiset voimat ja myös puolue tunnustivat, että Unkarissa 23.10.1956 alkoi vallankumous, joka päättyi vapaussotaan (NSZ ja MH 10.3.). Tarkkaan ottaen tämä ei pitänyt paikkaansa, sillä esimerkiksi vielä toukokuussa 1990 uuden sosialistipuolueen puoluekokouksen luonnoksessa ollut ilmaisu Imre Nagyin

vallankumouksellisesta toiminnasta muutettiin yleisemmäksi vuoden 1956 kansannousuksi ja vapaussodaksi (NSZ 28.5.) (puoluelehden ja osittain myös itse puolueen osalta käänne terminologiassa tapahtui vuoden 1990 kuluessa).

Ennen tätä vanha MSZMP oli kuitenkin jo hajonnut, sillä se oli kokoontunut edellisenä syksynä, 5.–7.10.1989. puoluekongressiin jossa se oli jakaantuneena ainakin kolmeen: varsinaisiin vanhoillisiin, Grószin keskustaan sekä Pozsgayn ja kumppaneiden fraktioon. Näistä viimeinen ajoi läpi vaatimuksensa suurella enemmistöllä, ja puolueen nimi muutettiin Unkarin sosialistiseksi puolueeksi (*Magyar Szocialista Párt*). Sanana vain työläinen jäi uuden nimen ulkopuolelle. Käytännössä muutos merkitsi puolueen jakaantumista kahtia, sillä osa ja esimerkiksi tässä mainitut Károly Grósz ja János Berecz jatkoivat toimintaansa alkuperäiseksi tulkitsemassaan puolueessa.

Lokakuun kongressissa puolue pyrki tekemään katkoksen menneeseen, sillä uuden ohjelman ulkopuolelle jätettiin koko sen suurella työllä valmisteltu historiaosuus (!). Nyt teksti alkoi sanoilla ”1980-luvun lopussa unkarilainen yhteiskunta saapui historialliseen käännekohtaan...” Alkuosassa ei mainittu yhtään henkilöä nimeltä, eikä myöskään esimerkiksi vuotta 1956 mainittu erillisenä käännekohtana (NSZ 10.10.). Muutoin puolue kannatti parlamentaarista demokratiaa, ihmisoikeuksia, vapaita vaaleja, markkinataloutta ja kaikkien omistusmuotojen rinnakkaiseloä.

Aiemmin luonnos puolueohjelmatekstiksi oli julkaistu ensin 18.8. lehdessä, ja reformivoimien toisessa valtakunnallisessa kokouksessa vaadittiin jo uutta puolueohjelmaa (MH 8.9.). Syyskuun viimeisenä puoluelehti julkaisi valikoimia luonnokseen tehdyistä muutoksista, ja pääasiassa ne koskivat menneisyyttä. Kun aiemmassa versiossa kansannousu suuntautui *stalinismia* vastaan, niin muutetussa luonnoksessa se kohdistui *kansasta vieraantunutta valtajärjestelmää* vastaan ja *kansallisen riippumattomuuden* puolesta. Kun vanhassa versiossa vastavallankumoukselliset voimat *pyrkivät* vielä tilanteen hyväksikäyttöön, niin muutosesityksessä ne *ovat* vain läsnä (NSZ 30.9.). Mennyttä kirjoitettiin kirjaimellisesti tulevaa varten.

Yleensä kysymys oli paitsi yrityksestä kertoa mahdollisimman tarkasti mistä oli kysymys, niin myös potentiaalisesti läpipolitisoituneesta kielestä. Vuoden 1989 ensimmäisellä puoliskolla esillä oli runsaasti esimerkiksi nimitys ”tapahtumat”, joka sekin kaikessa neutraalisuu-

nessaan oli myös sopusoinnussa puolueen käyttämän terminologian kanssa. Toisaalta kannanottoa saatettiin pyrkiä välttämään vuosiluvun avulla tai yrittämällä kiertää kysymys. Kun esimerkiksi *Radio Free European* toimittaja tiedusteli hallituksen mahdollista virallista sanamuotoa, tiedottaja György Marosán nuorempi ilmaisi lyhyesti, ettei hallitus ole työskennellyt poliittisten termien teknisten ongelmien kanssa. Tämän jälkeen hän siirtyi toiseen asiaan (MH 24.9.). Syksyllä 1989 hallitus pyrki ymmärtämään kielen vain tekniseksi ongelmaksi!

Toimittajien kysymyksissä vallankumous ei sanana näytä juuri toistuvan vielä ennen Imre Nagyin hautajaisia. Nimillä oli kuitenkin symbolinen ulottuvuutensa, sillä jos kysymyksessä oli oppositiopolitiikan haastattelu, hänellä termi oli vallankumous. Hautajaisten jälkeen nimitykset muuttuvat satunnaisemmiksi, ja jonkinlainen käänne vallankumousterminologian hyväksi näyttää tapahtuvan kesäkuisten hautajaisten ja lokakuussa tapahtuvan tasavallaksi julistamisen välillä.

4.6. Menneisyyden hautaaminen vai sen ylösnousemus?

Kun uusi tulkinta ja monipuoluejärjestelmä oli hyväksytty helmikuussa, eri ryhmittymien ja puolueiden välillä alkoi hiljalleen tunnetuksi tekeminen tulevia vaaleja varten. Edellä on myös jo mainittu, että kesällä 1989 MSZMP oli reformiensa perusteella vielä kannatukseltaan ylivoimainen, kunnes syyskuussa demokraattinen foorumi ohitti sen. Seuraavassa tarkoituksena on tarkastella lähemmin tätä puolueiden käymää kamppailua.

Luonnos perustuslaiksi, josta puolueen johtava rooli oli poistettu, hyväksyttiin parlamentissa 10.3. Yksittäisinä muina merkittävänä tapahtumina Neuvostoliiton joukot alkoivat vetäytyä Unkarista 26.4., ulkoministeriö tiedotti piikkilangan repimisestä Itävallan vastaiselta rajalta 3.5. ja Kádár väistyi myös kunniapuheenjohtajan tehtävistä 8.5. Kolme päivää myöhemmin *Magyar Hírlap* julkaisi vuoden 1956 *tapahtumia* seuranneen tuomioiden perusteella kuolemaan tuomitujen ja teloitettujen nimiluettelon. Mukana oli 277 nimeä, joista yhdeksän oli naisia.

Yksi signaali uudistusten mahdollisista rajoista tuli Kiinasta, jossa hallitus kukisti opiskelijaliikkeen sotilaiden ja panssareiden avulla. Unkarissa Imre Pozsgay ja Gyula Horn pitivät heti 5.6. tiedotustilaisuuden, joka puoluelehdessä otsikoitiin siten, että ”Pekingin veriset tapahtumat eivät pelota unkarilaisia reformivoimia”. Tosin vielä saman päivän lehdessä anonyymissa kirjoituksessa vaadittiin, että ”vain sosialistinen rakennustyö demokraattisen reformin avulla voi olla päämäärä”. Allekirjoittaja(t) olivat ”kokoukseen osallistuneita MSZMP:n jäseniä ja puolueeseen kuulumattomia”.

Kokonaisuutena jo János Kádárin syrjäyttämisen jälkeen Unkarissa alkoi olla havaittavissa, että jotakin merkittävää ja ennen kuulumattoman suurta oli tapahtumassa. Syys-lokakuussa 1988 jotkut puolueen keskuskomitean jäsenistä olivat sitä mieltä, että vastavallankumouksellinen tilanne on olemassa, ja toiset vertasivat uusia liikkeitä vuonna 1956 toimineeseen Petőfin piiriin (Nagy 1989, 116). Eniten vuoteen 1956 liittyvät analogiat olivat kuitenkin esillä ennen Imre Nagyin hautajaisia. Puoluelehti esimerkiksi kertoi (21.2.) lännessä elävien unkarilaisten pitävän Fidesziä kotoisena vastarintana, vuoden 1956 sukupolven työn jatkajina ja ”hiljaisina vapautustelijoina”. Toisaalla Italian television haastattelussa presidentti Mátyás Szűrös löysi paljon yhteyksiä nykyisen tilanteen ja -56 tapahtumien välillä:

Parlamentaariseen demokratiaan ja poliittiseen pluralismiin siirtymisen kulkevat yhdessä sen kanssa, että menneisyyden valkoisista läikistä on annettava kokonaiskuva. Kysymys oli Imre Nagyin reabilitoinnista kuin myös ihmisarvon palauttamisesta (NSZ 22.5.). Menneisyys näytti olevan kuin värityskirja, jonka sivujen osa oli vielä osittain tai kokonaan ilman väriliitua.

Kun radiotoimittaja kysyi Imre Pozsgaylta analogiasta Imre Nagyihin (168 óra, 13.6.), Pozsgayn oppi vuodelle 1989 oli, että jos ennen vuotta 1956 poliittisessa taistelussa olisi voitu kulkea kunniallista ja rauhallista tietä, niin kansannousu olisi ollut vältettävissä. Pozsgayn arvioissa samojen peruskysymysten ratkaisujen järjestämisessä vuonna 1989 oli mahdollista saavuttaa rauhallinen ylimenokausi.

Pyöreän pöydän neuvottelujen tiedotustilaisuudessa 13.6. riippumattomien lakimiesten edustaja Imre Kónya määritteli jo kolme täyttymätöntä Unkarin vallankumouksen tehtävää, jotka on nyt vietävä rauhanomaisesti päätökseen: kotimaisen reaktion lakkauttamat kansalliset toimikunnat ja työläisneuvostot, avoin matkustusoikeus ja vapaat vaalit. Vuodesta 1956 Kónya puhui vallankumouksena, jonka Neuvostoliiton sotavoimat kukistivat. Myös Imre Nagyin hautajaisien aikaan 16.6. historioitsija Miklós Szabó (SZDSZ) esitti analogian, että vuosi 1956 on hyvinkin verrannollinen nykyisyyteen. Ne, jotka ottivat osaa 1956 vallankumoukseen, vihaavat niitä, jotka yli 30 vuotta pitivät sitä vastavallankumouksena ja päinvastoin.

Vaikka Imre Nagyin hautaamisessa kysymys oli ainutlaatuisesta tapahtumasta, hautaaminen uudelleen ei ole ainutlaatuinen ilmiö Unkarissa, mihin on jo aiemmin työväenliikkeen pantheonin yhteydessä viitattu. Pikemminkin voitaneen puhua jo Itävalta-Unkariin juontavasta käytännöstä, jossa esimerkiksi kreivi Imre Thököly, 1795 teloitettu jakobiinijohtaja Ignác Martinovics, Lajos Kossuth ja presidentti Mihály Károlyi on haudattu uudelleen. Kun säveltäjä Béla Bartókin maalliset jäännökset tuotiin Unkariin kesällä 1988, sitä seurannut lista on 1990-luvun puoliväliin mennessä sisältänyt muun muassa József Mindszentyn ja Miklós Horthyn sekä jo neljännen kerran haudatun runoilija Attila Józsefin.

Imre Nagyin hautajaispäivänä kokemustilan mieleen palauttaminen, poliittinen muisti ylsi suoranaisesti László Rajkiin ja Lajos Batthyányihin. Esimerkiksi *Magyar Nemzetin* pääkirjoitus oli otsikoitu nimellä ”Ylösousemus”. Siinä viitattiin sekä poliittiseen että moraaliseen ylösousemukseen, ja analogiana oli Rajkin piilotetun ruu-

miin kaivaminen Gödöllön maaperästä syksyllä 1956 (vrt. myös Konrádin romaani *A cinkos*). Kun toimittaja ja aikalaismies Áron Tóbiás puhui Nagyin synnyinkaupunki Kaposváriin, hän viittasi myös analogiaan: Kreivi Batthyányin hautaamiseen uudelleen sovinnon jälkeen 9.6.1870. Teloituksen jälkeen vuonna 1849 pääministeri Batthyány oli viety ensin *Rókus*-sairaalaan ja haudattiin sitten nimetömmään hautaan. Puoluelehti muistutti vuoden 1849 jälkeen yhteensä 14 unkarilaisen ministerin kuolleen ei-luonnollisen kuoleman (NSZ 15.6.).

Edellä kuvatun kokemustilan perusteella Imre Nagyin muuttaminen nonkonformismia edustavaksi poliittiseksi symboliksi oli siten jo olennainen osa unkarilaista poliittista kulttuuria. ”ajatusten kriteereitä” (vrt. myös Szabó 1991, 991). Imre Nagyin tapauksessa kysymyksessä oli myös pääministeri, joka joutui maksamaan epäoikeudenmukaiseksi koetusta tappiosta hengellään.

Sinänsä hautajaiset ovat tyypillisiä menneisyyspolitiikan tilanteita, joissa vainajaa merkityksellistetään ja arvostetaan ainakin kuoleman jälkeen, jos niin ei oltu tehty jo hänen elinaikanaan. Hautajaisissa käsitellään ihmisten herkimpiä tunteita ja ei-luonnollisen kuoleman kuolleiden tapauksissa myös helposti etsitään protestia ja syyllisiä. Kun yhteiskunnallisesti merkittävän henkilön hautajaiset ovat usein myös julkisia tilaisuuksia ja julkisuutta on jo perinteisesti pidetty politiikan sfäärinä, tilaisuuksissa poliitikot eivät voi esiintyä vain yksityishenkilöinä vaan luovat myös poliittista identiteettiään (vrt. myös amiraali Horthyn hautaaminen uudelleen ja siitä käydyt keskustelut loppukesällä 1993).

Kun ministerineuvosto oli 27.1. antanut periaatteellisen luvan hautaamiseen, hallituksen tiedottaja vastasi, ettei hautajaisajankohdasta tai hautajaisien julkisuudesta ollut puhetta. Myös vielä 14.2. *Magyar Hírlap* kertoi, ettei ruumiin tarkkaa sijaintia tiedetä.

Helmikuussa *Magyar Nemzet*issä alettiin julkaista marraskuulle kestänyttä artikkelisarjaa ”301. palsta”, joka oli useimmiten saman toimittaja Béla Kurczin käsialaa. Maaliskuussa, 25.3., toimittaja kertoi yrittäneensä ottaa yhteyttä Rákoskeresztúrin hautausmaan entisiin työntekijöihin, joista hän löysi eläkkeellä olevan johtajan ja yritti puhua kahdesti puhelimesta. Toisella kerralla johtaja löi puhelimen kiinni (MN 25.3.).

Eräs vanha nainen kertoi kuitenkin olleensa joitakin vuosia töissä hautausmaalla sodan jälkeen ja uskoi erityisen luettelon olemassa-

oloon, koska sota-aikana maissipellollekin haudatuista pidettiin kirjaa. Kyseinen ”L. L.” sanoi pystyvänsä näyttämään haudan, sillä hän oli käynyt vuoden 1956 jälkeen hoitamassa jotakin hautaa ulkomaille muuttaneen sukulaisensa pyynnöstä. Luettelon olemassaolo oli todennäköinen, koska haudat järjestettiin mallin mukaan. Kaksi tai kolme hautaa kaivettiin etukäteen ja seuraavana päivänä niihin tuotiin teloitettuja. Imre Nagyin hauta oli tunnistamisen helpottamiseksi merkitty kivillä. Koska kivi aina hävisi, nainen halusi panna mieleensä haudan ”jotta voisi kertoa myöhemmin, jos aika tulee” (ibid.).

Maaliskuun toiseksi viimeisenä päivänä *Magyar Hírlap* uutisoi, että on ”löydetty arkku, jossa kaiken todennäköisyyden mukaan lepäävät Imre Nagyin maalliset jäännökset”. Arkku oli säilynyt hyvässä kunnossa, koska se oli käärittä kosteutta suojaavaan tervapaperiin. Palstan 301 määrittelyssä apuna oli käytetty karttaa vuodelta 1908 sekä vanhojen työntekijöiden neuvoja hautarivistöjen arvioimisessa (MN 3.6.).

Väliaikaisesti teloituksen jälkeen Nagy, Maléter ja Gimes oli haudattu vankilan muurien sisäpuolelle, josta heidät kaivettiin helmikuussa 1961. Arkut vietiin yöllä kuorma-autolla hautausmaalle, vaikka portteja tavallisesti pidettiin lukittuina. Väliaikaisesti ruumiit oli haudattu, koska teloituksesta oli kerrottu lehdissä, hauta voitaisiin tunnistaa ja suoran hautauksen pelättiin aiheuttavan mielenosoituksia. Kun *Magyar Nemzetin* toimittaja kesäkuussa 1989 kysyi haastattelulta sisäministeriön virkamieheltä, mistä hän tietää tämän kaiken, vastauksena oli, että vartioston jäsenet kertoivat hänelle (ibid.).

Näin Unkarin tapauksessa historia kaivettiin kirjaimellisesti esiin. Tämän jälkeen piti kuitenkin vielä ratkaista, olivatko kysymyksessä yksityiset vai julkiset hautajaiset, riittikö hautaaminen vai oliko Imre Nagy myös rehabilitoitava ja merkitsivätkö hautajaiset Nagyin vai koko järjestelmän hautaamista. Kannanotto kysymyksiin merkitsi Unkarissa poliittista kannanottoa ja rintamalinjoja keväällä 1989: esimerkiksi oppositio julisti sen tarkoittavan valtiososialismin hautajaisia (vrt. myös Bruszt 1990).

4.6.1. Imre Nagyin hautaaminen uudelleen

Yhdysvaltain vierailullaan Károly Grósz oli kesällä 1988 viitannut Imre Nagyin yksityisiin hautajaisiin, ja ensisijaisesti tästä oli kyse myös tammikuun lopussa. Huhtikuun viidennen puoluelehdessä pääsihteerini arvioi, ettei rehabilitointi todennäköisesti tule kysymykseen ennen tai jälkeen hautajaisten, eli hautajaiset eivät vielä merkitse poliittista toimintaa oikeaksi.

Varsinaisina hautajaisten järjestäjinä ja kutsun allekirjoittajina oli poliittisia puolueita ja ryhmittymiä eli jonkinlainen yhdistynyt oppositio: omaisia, TIB, entisten poliittisten vankien liitto *Recski Szövetség*, kansanpuolue, sosiaalidemokraatit, tasavaltalaispiiri, UMF. Mukana olivat myös kaikki 1990 parlamenttiin päässeet puolueet kristillisdemokraatteja lukuunottamatta.

Juuri ennen hautajaisia myös hallitus antoi oman tiedotteensa, jossa todettiin, että Imre Nagy oli erinomainen valtiomies ja otti huomioon Unkarin perinteestä poikkeavan elinkelvottoman politiikan muuttamisen sekä toisaalta kansallisten piirteiden että pysyvien ihmisarvojen toteuttamisen tarpeellisuuden. Hallitus halusi kutsua kansalaisia surunviettoon ja toimimaan vastuullisesti ajatellen.

Reformistit olivat myös lähettäneet (3.6.) avoimen kirjeen TIB:n puheenjohtajille, sillä he halusivat luovuttaa seppeleen hautajaistilaisuudessa. Presidentti Mátyás Szűrös ja pääministeri Miklós Németh aikoivat myös itse osallistua hautajaisiin. Reformistit antoivat ymmärtää, että koko puolue haluttiin syyllistää ja Imre Nagyia käytettiin propagandatarkoituksiin.

Argumentaatiossa kyse oli suuresta asiasta, jossa jonkun pelättiin onnistuvan käyttämään hautajaisia poliittisesti hyväkseen – viimeksi näin oli tapahtunut László Rajkin hautajaisissa lokakuussa 1956. TIB:n György Litván huomautti jo huhtikuussa Imre Nagyin poliittisesta käytöstä: Nagyia käytetään puolueen ideologisissa tarkoituksissa, vaikka hautaaminen pitäisi jättää niille, keille se kuuluu (MN 11.4.).

Unkarissa vainaja saatetaankin usein julistaa jonkun ”omaksi” (*saját halottjának tekinti*), mikä tarkoittaa, että jokin instituutio kuten esimerkiksi entinen työpaikka pitää vainajaa kuin omana sukulaisenaan tai läheisenään ja siten myös haluaa muistaa häntä. Vaikeampaa oli kuitenkin sanoa, kenelle Nagy kuului, sillä puolue epäili

opposition käyttävän tilannetta hyväkseen, oppositio puolueen, entiset revisionistit puolueen sekä oikeiston ja viime mainittu kaikkien muiden.

Esimerkiksi radiossa kirjailija István Csurka piti hautajaisia poliittisena demonstraationa ja puolusti koko Unkarin osanottoa niihin. TIB:n András B. Hegedűksen mielestä hautaaminen ei ollut vain reformikommunistien vaan myös ei-kommunistien muistoksi. Imre Nagyista ei ole myöskään mahdollista veistää antikommunistista epäjumalankuvaa ja kansallissankaria (NSZ 10.6.).

Jo hieman aiemmin eli 20.5. *Magyar Hírlap* uutisoi kuuden *charter*-lennon tulevan Yhdysvalloista ja myös Pál Maléter nuoremman ja Béla Királyin saaneen viisumit. Kotiin palannutta – kuten ilmaisu kuului – Királyia haastateltiin lentoasemalla, jossa hän sanoi, ettei hänen mielipiteensä vuodesta 1956 ole muuttunut. Kun toimittaja puhui kansannoususta, Király sanoi vallankumouksen voittaneen kiistämättömästi: sisäministeri Ferenc Münnich lakkautti ÁVH:n, puolue lakkautti itsensä ja muuttui eurokommunistiseksi – viimeinen sana oli asetettu lainausmerkkeihin. Királyin tekemässä arvioissa lynkkauksiakin oli vain noin 8–10 (MH 2.6.).

Tilanne oli mielenkiintoinen, sillä vastakkaisilla puolilla olleita aikalaiskokijoita oli edelleen olemassa, he olivat vain vanhenneet yli kolme vuosikymmentä. Esimerkiksi puoluelehdessä 8.6. haastateltiin József K. Farkasia, joka tuli tunnetuksi *Life*-lehden puoluetalon valtauksen 30.10.1956 yhteydessä julkaisemista sotilaiden teloituskuvista. Mies jäi henkiin, vaikka hänen ruumiistaan löytyi kaksitoista luotia. Farkas kertoi olleensa vain sotilas ja halusi tukea kansallista pyrkimystä rauhaan. Tosin saman päivän lehdessä kyseisessä puoluetalon valtauksessa kuolleen Imre Mezön leski kirjoitti, että hän vain vaivoin pystyy kulkemaan anteeksiannon tien loppuun asti.

Yleensä kesäkuun alkupuolen lehdissä Imre Nagy oli paljon esillä. Radiolehden numero (13.6.) oli omistettu kokonaan Nagyin tapaukselle ja kannessa kuva oli asetettu sururaameihin. Silminpistävää oli erityisesti puoluelehden antama palstatila entiselle pääministerille: 10.6. julkaistiin erillinen 12 sivun liite, jonka ensimmäisessä artikkelissa kerrottiin lainauksin, kuinka hänestä oli puoluelehdessä vuosien kuluessa kirjoitettu. 12.6. lainattiin *Novoje Vremjaa*, jossa mainittiin, ettei vuotta 1956 voi erottaa kansainvälisestä taustastaan. Hautajaispäivänä 16.6. tapaukselle oli omistettu viisi sivua.

Hautajaisten yhteydessä pääministeri Miklós Németh kertoi televisioyhtiö ABC:lle doktriinin ajan olevan ohi, eikä Neuvostoliitto enää koskaan puutu Unkarin reformeihin (MH 17.6.). Samassa tilaisuudessa haastateltiin radiolehteen muun muassa puolalaisaktivisti Adam Michnikä, joka sanoi vuoden 1956 elävän legendana Puolassa, vaikka varsinaisista tapahtumista tiedetään vähän. Ulkopuolisena Michnik kiinnitti huomionsa spontaaniin liikkeeseen, joka kahden viikon aikana järjestäytyi, ja siinä merkityksessä hänelle sana kansannousu parhaiten kattoi olennaisen (168 óra, 20.6.).

Hautajaisten pääartikkelin puoluelehti otsikoi siten, että ”Kansakunta hyvästeli järkyttyneenä Imre Nagyin ja marttyyrit”. Yleisesti ottaen hautajaispuheet olivat sovittelevia ja varovaisia. Menneisyys oli myös nykyisyydessä, sillä puhujina olivat aikalaiskokijat Miklós Vásárhelyi, Imre Mécs, Béla Király, Tibor Méray. Paikalla olivat myös tässä työssä aiemmin mainitsemattomat poliittisten vankien puheenjohtaja Tibor Zimányi ja Sándor Rácz, joka kansannousun aikana johti keskustyöläisneuvostoa.

Puheen piti lisäksi nuorten demokraattien Fideszin Viktor Orbán, joka sanoi nyt yritettävän tavoittaa vuoden 1848 tavoitteita kansallisesta itsenäisyydestä poliittiseen vapauteen, joita ei sallittu vuodesta 1848 eikä 1956 jälkeen. Samalla Orbán vaati avoimesti neuvostojoukkoja lähtemään maasta. Sanat ylittivät tilaisuuden ennako-odotukset, ja ne aiheuttivat myös keskustelua lehdistössä. Historioitsija György Litván puolusti Orbánia ja sanoi esitettyjen ongelmien olevan ajankohtaisia kysymyksiä. Samassa lehdessä (MN 24.6.) historioitsija Károly Vigh syytti Orbánia demonstraation järjestämisestä Neuvostoliiton suurlähetystön edessä. Kirjoituksessa, joka alkoi nimeävällä määrittelyllä vuoden 1956 vallankumouksesta ja vapaussodasta, Vigh huomioi reformikommunistien panoksen mutta omi operaation tulokset myös muille: ilman Monoria, Lakitelekiä, Bibó-muistokirjaa, *Rakpart Klubia*, BZsT:iä, jonka puheenjohtaja hän oli, hautaaminen ei olisi ollut mahdollista.

Myös rehabilitointiasiassa oli toukokuusta lähtien alettu kiirehtiä, lehdet julkaisivat paljon asiaa käsittelevää materiaalia, ja perustettiin myös erillinen riippumaton rehabilitointitoimikunta (MH 29.5.). Hautajaisten jälkeen (23.6.) Mátyás Szűrös sanoi jo julkisesti, ettei yksi ryhmä puolueessa aja tarpeeksi voimakkaasti Nagyin rehabilitointia. Lopulta 7.7. lehdessä kerrottiin Imre Nagyin, Ferenc Do-

náthin, Miklós Gimesin, Zoltán Tildyn, Pál Maléterin, Sándor Kopácsin, József Szilágyin, Ferenc Jánosin ja Miklós Vásárhelyin reabilitoinnista, samassa lehdessä, jossa ilmoitettiin myös János Kádárin kuolemasta.

Hautajaisten jälkeen myös pääsihteeri Károly Grósz syrjäytettiin puolueen johdosta. Uudesta organisaatiosta, Rezső Nyersin johtamasta nelimiehisestä puhemiehistöstä (Grósz, Németh, Nyers, Pozsgay), kerrottiin 26.6. Samalla julkisuuteen tuotiin tieto lokakuussa pidettävästä puoluekokouksesta. Myös MDF muuttui samana päivänä varsinaisesti puolueeksi, joka sanoi edustavansa kansallis-kansanomaisen liikkeen perintöä, viime vuosisadan kansallisliberalismia, kristillisdemokraattista maailmankatsomusta ja István Bibón poliittisen filosofian perintöä. Myös Mindszentyn oikeusjuttu tuli ajankohtaiseksi, sillä 11.7. Miklós Németh näytti pyynnöstä vihreää valoa jutun tutkimiseksi uudelleen.

Heti hautajaisten jälkeen Prahan kerrottiin olevan huolissaan siitä, että oppositio sai Unkarissa vapaat kädet (NSZ 20.6.). *Novoje Vremjassa* (MH 6.7.) kolmen historioitsijan arviot vaihtelivat Unkarista vuonna 1956: väliinmeno oli tarpeellinen ja Unkarin hallitus kutsui joukot apuun (Fomin), Neuvostoliitto sekaantui viisikymmentäluvun alkupuolella karkeasti unkarilaisten asioihin (Sz. Bullah) ja toisaalla kommunismin vastainen terrori olisi ollut päälinja vuonna 1956 (Jagodovskij). Muista neuvostoliittolaisista kommentteista sanottiin Imre Nagy -nimisen miehen kuuluneen Romanovin perheen teloittajiin (168 óra, 8.8.). Lokakuussa sotahistorian julkaisu *Vojennoisztóricseszkij Zsurnal* puolestaan nimitti Unkaria vastavallankumoukseksi, Imre Nagyiä maanpetturiksi ja lännen valmistelleen interventiota (NSZ 19.10).

Muutoin kesän ja syksyn kuluessa lehdet kertoivat kahteen otteeseen muista uudelleen hautaamisista, joiden yhteydessä lehdet mainitsivat demokraattisen foorumin olleen joko läsnä tai paikallisjohtajan pitäneen tilaisuudessa puheen (MN 7.10.). Foorumi alkoi olla muutoinkin enemmän esillä, sillä sen ehdokas voitti Szegedissä ja Kecskemétissä täytevaalit, ja Kiskunfélegyházassa vaali meni uusiksi.

Myös DDR:n lomaltapalaajat alkoivat nousta otsikoihin. Pilapiirroksessa Erich Honecker pyysi lopettamaan matkalaukkujen tuotannon, kun kansa jonotti niiden kanssa rajalla – tie länteen aukeni Unkarista 10.9. Muina tässä noteerattavina huomioina *Magyar Nem-*

zetissä alkoi pyöriä lauantaisarja ”historian valkoiset läikät”, pienviljelijäpuolue pyysi Béla Kovácsin rehabilitointia ja *Münnich Ferenc Társaság* arvioi sosialismin toimivan mutta johtajien tehneen virheitä. Toisaalta *Népszabadság* ja *Magyar Hírlap* 7.–8.9. toivottivat vielä entiseen tapaan Angolan ja Venezuelan valtiovieraat tervetulleiksi etusivullaan sekä vieraiden että unkarin kielellä.

Syyskuussa puolueeseen kuuluva sosiologi Iván Vitányi toi odotushorisonttiin uuden sanan: järjestelmänmuutos (*rendszer váltás*). Nyt järjestelmän – ei enää mallin – muuttaminen oli hyvä asia, jos sillä voidaan vapautua vallalla olevasta ja siis myös sosialistiseen ideologiaan sisältyneestä paternalismista. Parhaimmillaan yhteiskunnallistaloudelliset järjestelmät olivat Unkarissa olleet liberaalis-paternalistisia. Sosialismista saattoi puhua vasta, jos saavuttaa edes päälinjoissa lähinnä vain Länsi-Euroopassa ja Yhdysvalloissa toimivan kehittyneen kapitalismin. Sosialismi oli kuin Kolumbuksen matka, jossa Intian sijasta päädyttiin Amerikkaan (NSZ 13.9.). Toisin sanoen vaikka tavoitteeseen ei päästy, saaduista kokemuksista on hyötyä myös tulevaisuudessa.

Samalla uusi termi tarkoitti sitä, että yhdentyvässä Euroopassa vallankumoukset tapahtuvat jossakin muualla tai kuuluvat jo kunnia-kaaseen historiaan. Nykyisyydessä kyse on läpimenosta tai korkeintaan neuvotellusta vallankumouksesta (vrt. Bruszt 1990). Siis vaikka järjestelmä olikin muuttumassa hyvin nopeasti, kyseessä argumentoitiin olevan järjestelmänmuutoksen eikä vallankumouksen.

Samoista asioista eli perustavaa laatua olevista muutoksista oli silti kysymys kuten esimerkiksi Ferenc Münnich-yhdistyksen Roland Antoniewiczin argumentaatio osoitti: On paljon niitä, jotka käyttävät tilannetta ”väärin”. ”He” lähettivät miljardeja Itävallasta kuten vuonna 1956; János-vuorelta otettiin punatähti pois; Leninin kaarikadun nimikylytti poistettiin, ja Fidesz saa rahaa ulkomailta (168 óra, 20.6.). Kriisiä Antoniewicz luonnehti vastavallankumoukselliseksi. Tarkemmin kysyttäessä hän täsmensi sen symboleihin: punatähdet lasketaan, halutaan tasavalta ja halutaan vaihtaa Unkarin vaakunakin (ibid., 16.9.).

Paitsi että symbolit symbolisoivat siten jotakin konkreettista tai joitakin abstraktimpia ideoita, niin myös eri tulkinnat ja niiden muutokset konkretisoituivat symboleihin. Maaliskuussa 1957 tämä kävi ilmi esimerkiksi Kádárin työtoveri György Marosánin argumentaa-

tiosta: jos oli miljoona metriä kansallisvärisiä lippuja, miljoona Kossuth-vaakunaa, Hymni tai *Szózat*, niin puhujalle se merkitsi silloin vastavallankumousta (ibid., 17.10.).

Vuonna 1989 radiolehteä, josta edellä mainitut Marosánin sanat ovat peräisin, Kossuth-vaakuna koristi 24.10. eli päivä tasavallaksi julistamisen jälkeen. Punatähden sammuttamisesta parlamentin yltä oli kerrottu aiemmin 13.10. eli muutama päivä puoleen hajoamisen jälkeen. Päivää aiemmin uutisoitiin myös, että Unkarin nuoliristijärjestö oli perustettu uudelleen. Tämä teko paljastui myöhemmin provokaatioksi (MH 9.5.1990), ja varsinaisesti äärioikeistolaiset ryhmät ovat tulleet esille vuoden 1992 kuluessa.

4.7. Juhlapäivien ja symboleiden muutos

Symbolisten tapahtumanimien ja hautaamisten lisäksi unkarilaiseen muutokseen ja vapautumiseuforioihin liittyi vuosina 1988–1989 myös usean juhla- tai muistopäivän viettäminen. Aiemmin on jo kerrottu lokakuun vallankumouksen vapaapäivästä, ja kuinka Unkarin valtion perustaneen Pyhän Tapanin kuolinpäivän 950. muistopäivä oli esillä 20. elokuuta 1988. Vuonna 1989 päivää juhlittiin jälleen sen vanhalla nimellä. Kaksi vuotta myöhemmin päivä julistettiin parlamenttikeskustelun jälkeen Unkarin *valtiolliseksi* juhlapäiväksi, 15.3. ja 23.10. ovat *kansallisia* juhlapäiviä.

Maaliskuun viidennentoista juhliminen oli kuulunut opposition vaatimuksiin vuonna 1988, ja Miklós Némethin hallitus ennätti julistaa päivän vapaapäiväksi vielä joulukuun 1988 puolella. Itse 15.3. 1989 ilmestynyt *Magyar Hírlap* muistutti alunperin esityksen vapaapäivästä tulleen vuonna 1898 kansallismieliseltä oppositiolta, kun vuodesta 1848 oli kulunut 50 vuotta. Kaksoismonarkiaa tukevan hallituksen puolelta päiväksi kuitenkin valittiin huhtikuun lakien päivä 11.4., koska se edusti myös väliaikaista kompromissia Itävallan kanssa vuonna 1848. Päivästä ei kuitenkaan tullut kilpailukykyistä 15.3. kanssa ja lakiin päivä kirjattiin sekä asterivallankumouksen jälkeen alkuvuodesta 1919 että kahdesti Horthyn aikana vuonna 1927. Toimittaja Béla Bellerin mukaan jälkimmäinen oli farisealaista, koska tuolloinen oppositio syytti Horthyä vallankumouksen ja vapaussodan perinnön väärentämisestä (MH 15.3., vrt. NSZ 15.3.1989; 168 óra, 15.8.1989).

Toisen maailmansodan jälkeen 23.4.1945 väliaikainen hallitus vahvisti päivän juhlapäiväksi yhdessä 4.4. (vapautuksen päivä) ja 1.5. (työn päivä) kanssa. Vuonna 1951 annetulla asetuksella 15.3. ei ollut enää vapaa työstä mutta säilyi kuitenkin lomana kouluista. Vuoden 1956 joulua lähestyttäessä em. päivät palautettiin mutta 10.3.1957 tulkinnan muistutettiin muuttuneen (MH 15.3.).

Viikko monipuolueargumentin hyväksymisen jälkeen helmikuussa 1989 riippumattomat järjestöt (BZsT, Fidesz, MDF, FKGP ja SZDSZ) esittivät kahdentoista kohdan manifestin, jossa kerrottiin Unkarin kansan haluavan vapaan, riippumattoman, demokraattisen Unkarin, monipuoluejärjestelmän, koulutuksen vapauden, lakko-oikeuden ja toimivat markkinat. Kahdessa viimeisessä kohdassa vaa-

dittiin kansallista itserehellisyyttä kuten totuutta vuodesta 1956, kun-
niaa vallankumouksen marttyyreille sekä juhlapäiviä 7.11. ja 4.4.
poistettaviksi (MH 20.2.).

Manifesti oli vastine Isänmaallisen kansanrintaman kutsuun, jossa
kansallispäivää haluttiin *juhlia saman lipun alla*. Tämä ei toteutunut,
sillä riippumattomat järjestöt halusivat kutsua kansalaisia *riippumat-
tomaan 15.3. juhlaan ja rauhalliseen mielenosoitukseen*. Taustalla
oli pelko siitä, että joku voi omia menneen tai ilmoittautua historian
perilliseksi, kuten puolue oli tehnyt maaliskuussa 1957.

Nyt myös MSZMP:n ja kommunistisen nuorisoliitin, KISZ:n yh-
teinen kutsu juhlan vietosta oli osoitettu koko kansakunnalle (NSZ
8.3.). Tilaisuuksista tulikin epävirallinen suosiomittari, oppositiojär-
jestöt menestyivät niissä hyvin ja saattoivat jatkaa poliittista aloitteel-
lisuuttaan.

Muiden juhlapäivien osalta puoluelehti kertoi vielä 5.4.1989 maan
44. vapauttamisen vuosipäivästä, ja hieman aiemmin oli otsikoitu
vuoden 1919 neuvostotasavallan alkamispäivän seppeltenlasku – 70.
vuosipäivä oli täyttynyt. Hallitus ennätti poistaa 4.4. juhlapäivän juuri
ennen vaaleja 19.3.1990.

Seuraava juhlan tai muiston viettämiseen liittyvä merkityskiista
käytiin Imre Nagyin hautajaisten yhteydessä. Siinä ”tekijä” halusi so-
pia ja unohtaa, kun taas ”uhri” surra ja muistaa. Esimerkiksi *Magyar
Hírlapin* pääotsikko 2.6. toi esiin puolueen käsityksen halusta viettää
16.6. *kansallisen sovinnon* päivänä. Saman päivän lehdessä vaihto-
ehtojärjestöt julkaisivat kutsun, jossa kysymys oli *kansallisesta suru-
ja muistopäivästä*.

Seuraavaksi oli kysymys kansannousun alkamispäivästä 23.10.
Siinä merkityskiista koski lähinnä sitä *juhlitaanko vai vietetäänkö
muistoa*. Kun Unkarin tasavalta julistettiin myös juuri kansannousun
alkamispäivänä, historian analogia oli vuodessa 1956, sen luonteelle
ja sitä kautta myös historialle annettavassa positiivisessa tai negatiivi-
sessa merkityksessä.

Käydyssä mielipiteiden vaihdossa puolueen Budapestin toimi-
kunta ehdotti ensin heinäkuussa päivän viettämistä *sovinnon päivänä*
(NSZ 19.7.). Toimikunta perusteli esitystä sillä, että osallistujien
enemmistö toimi vuonna 1956 sosialismin puolesta ja oli ha-
vaittavissa sellaisia piirteitä kuin reformikommunisteilla nyt. *Műnnich
Ferenc Társaság* vastusti ajatusta, koska päivät ”päättyivät veriseen

valkoiseen terrorismiin, kommunistien ja edistyksellisten ihmisten vainoamiseen” (MN 26.7.).

Pyhän Tapanin päivänä presidentti Szűrös ehdotti, että olkoon 23.10. *kansallinen muistopäivä*. Vielä 23.9. MSZMP yritti ehdottaa, että olkoon 23.10. *sovinnon päivä*. Puolueen hajottua uusi sosialistipuolue hyväksyi 11.10. kannanoton, jonka mukaan 23.10. olkoon *kansallinen muistopäivä* kaikenlaisten diktatuurien vääryyksien muistoksi.

Opposition osalta yhtenäisyys oli alkanut rakoilla ja tässä käsiteltävien juhlapäivien osalta kävi ilmi 12.9., että olemassa oli lokakuun 23:n komitea, joka valmisteli juhlapäivän viettoa. Mukana oli useita puolueita mutta ei Fidesz, SZDSZ ja TIB, joka kehotti vaatimaan päivää *vapaa- ja juhlapäiväksi*. TIB sanoutui irti pyrkimyksistä, jotka pyrkivät käyttämään hyväkseen tai monopolisoimaan vuospäivän. Silti antamassaan vastauksessa Miklós Vásárhelyi rajasi osallistujia: TIB ei halua juhlia MSZMP:n, puolueiden eikä sellaisten puoluejäsenten kanssa, jotka osallistuivat 4.11. jälkeisiin kostotoimenpiteisiin. Puoluelehti *Népszabadság* pääsi huomauttamaan lausunnosta, että TIB itse aikoo omia juhlan. Muutama päivä myöhemmin 19.9. *Magyar Hírlap* kertoi, että oppositiojärjestöt olivat yhdessä mukana, puhuivat vuoden 1956 vallankumouksesta, tuomitsivat 4.11. tapahtuneen väliintulon ja seuranneet kostot. Lokakuussa toimikunta oli sitä mieltä, että päivän pitää olla kansallinen juhlapäivä, ei muistopäivä (MN.11.10.).

Toisella puolella jaotteluissa olivat siten sovinto ja kansallinen muistopäivä sekä toisella vapaa ja juhlapäivä. Kompromissina presidentti Mátyás Szűrös vastasi 18.10. lehdessä toimikunnalle: ”vuoden 1956 kansannousun päivä olkoon *kansallisen sovinnon yhteinen juhla*”. Kun sitten myöhemmin, maaliskuussa 1991, uusi parlamentti päätti sitten tasavallan juhlapäivistä, 23.10. yhteyteen vahvistettiin sekä järjestyksessä ensimmäisenä vuoden 1956 että sitä seuraava 1989 merkitys. Lakitekstissä 23.10. on siten ”vuoden 1956 vallankumouksen ja vapaussodan alkamisen sekä Unkarin 1989 tasavallaksi julistamisen päivä”.

Kun Mátyás Szűrös julisti Unkarin tasavallaksi 23.10., hän puhui kahdennenkymmenennen vuosisadan loppua lähestyttäessä luotavasta vapaasta demokraattisesta Unkarista. Historian analogiaketju haettiin esiin, sillä presidentti arvioi kuljettavan Lajos Kossuthin, Mi-

hály Károlyin ja Zoltán Tildyn nimiin yhdistyvän Unkarin edellisen tasavallan jalanjäljissä, demokraattisen ja kansallisen perinteen hengessä, ja viimeisten 40 vuoden – erityisesti lokakuun 1956 kansannousun ja kansallisen liikkeen – historiallisiin oppeihin perustettavasta tasavallasta. Szűrös ilmoitti, että Unkarista tulee riippumaton oikeusvaltio, jossa porvarillisen (*polgári*) demokratian ja demokraattisen sosialismin arvot yhtäläisesti pidetään tasaveroisina. Molempien arvojen tasaveroisuus kirjattiin myös perustuslakiin, josta jälkimmäinen poistettiin vaalien jälkeen 19.6.1990.

Népszabadság otsikoi oman uutisensa tilaisuuksista siten, että ”Ei edes Puola ole mennyt näin pitkälle”. Päivän ohjelmaan kuuluivat jumalanpalvelus ja käynnit haudoilla, ja lisäksi paljastettiin vallankumouksen ja vapaussodan muistotaulu, jonka olivat valmistaneet *Ferenc-* sekä *Józsefvárosin* kaupunginosien pyöreän pöydän osanottajat. Radion seinään asetettiin muistotaulu ja joissakin puheenvuoroissa tapahtumaa luonnehdittiin jo tämän vuosisadan todellisimmaksi vapaussodaksi. Pienessä uutisessa mainittiin myös *Corvissima*, Kiliaenin kasarmeilla olleesta tilaisuudesta, jossa muusikko János Bródy astui joukosta ja esitti aiemmin (1973–1983) pitkään kielletyn kappaaleen ”*Ha én rózsá volnék*” (MH 24.10.). Illalla televisio lähetti muisto-ohjelman ”Kuolemaantuomitun tunnustus”.

Vuonna 1989 vuotta 1956 ehdittiin kanonisoida myös jo monin muin tavoin: TIB julkisti jo 20.5. Imre Nagyin kuvalla varustetun muistolaatan, jolla oli tarkoitus rahoittaa palstalle 301 tulevaa muistomerkkiä. Historioitsija László Varga ehdotti 8.5. Imre Nagy -instituutin perustamista menneiden 45 vuoden tutkimiseksi. Puolueista riippumaton valtakunnallinen instituutti nähtiin tarpeellisenä siksi, ettei kansallisesta historiasta voisi tulla puoluepoliittista taistelupaikkaa. Kesän kuluessa nimestä luovuttiin ja syyskuussa julkisuudessa kerrottiin jo ”Vuoden 1956 vallankumouksen historian dokumentaatio- ja tutkimusinstituutin” perustamisesta.

Kesällä 1989 Imre Nagyin nimeä kantava katu haluttiin Budapestin viidenteen, kuudenteen ja neljätteentoista kaupunginosaan. Lisäksi puolueen Budapestin toimikunta esitti 19.7., että tähän saakka nimeämätön aukio, jolla palaa kreivi Batthyányin ikituli, nimettäisiin Imre Nagyin mukaan (31.7. MN). Itse kadunnimien muuttoaalto ajoittui demokraattisen foorumin valtakaudelle (vrt. esim. Dalos 1991) – tosin Budapestissa pääkaupunkineuvoston alainen komitea

esitti yli 300 nimen muuttamista tammikuun lopussa vielä ennen vaaleja.

Unkarin itsenäisyyspuolue ehdotti 16.8. lehdessä, että kansantasavallan kadusta tehtäisiin Imre Nagyin ja *Leninin körútista* Pál Maléterin katu. Demokraattisen foorumin aloite uutisoitiin 12.9. Uutisen mukaan syyskuun alusta *Pesti út* muutettiin Pál Maléter kaduksi. Marraskuussa Maléterille hankittiin *kopjafa* eli vanhan transilvania-laisperinteen mukainen, toteemin näköinen hautamuistomerkki Tököliin. Asialla oli Etelä-Pestin MDF, ja paikalle oli uutisen mukaan kerääntynyt noin 200 henkeä (MH 6.11.).

Muistamisen poliittinen ulottuvuus oli jälleen symbolin tulkinnassa: kun kohteen lisäksi lahjoittajan nimi saattoi olla kirjoitettuna, lahjalla ei muisteta pelkästään kohdetta, vaan myös sen antaja on läsnä. Esimerkiksi Imre Nagyin hautajaisten yhteydessä vankilan seinään asetettiin opposition nimin varustettu muistolaatta, ja Zsigmond Móriczin aukiolla vuoden 1956 vallankumoukselle on muistolaatta, jonka alareunassa lukee MDF.

Jotkut puolueista yrittivät harjoittaa myös varsinaista *katutilapolitiikkaa*. Heinäkuussa 1989 Unkarin lokakuun puolue ja radikaalipuolue olivat maalanneet ja liimanneet Ferenc Münnichin kadun nimikilvet ja halusivat jatkaa, koska he eivät olleet saaneet vastausta kaupunkineuvostolta nimen muuttamisesta. Puolue piti itseään lokakuun vallankumouksen perillisenä ja avoimesti antikommunistisena (MH 28.7.). Radion haastattelussa puolue halusi kutsua riveihinsä vuoden 1956 vallankumouksellisia ja vapaussotureita sekä mennä takaisin vuoteen 1956, koska vallankumous tapahtui kaduilla (168 óra, 4.7.)

Maalisvaalien yhteydessä puolue aktivoitui uudelleen, kun se 21.3. oli maalaamassa Ferenc Münnichin patsaan päätä punaiseksi. Aktion tarpeellisuutta vakuuteltiin sillä, että Münnichillä ei ole ”paikkaa niin vilkasliikenteisellä kadulla” (vrt. Dalos 1991).

Patsaita Budapestissa siirrettiin varsinaisesti vasta 1990 jälkeen. Tosin vielä ennen Nagyin hautajaisia kesäkuussa 1989 puoluelehden toimittajan tiedusteluun vastaava Dezső Gereber sanoi, että suuri Leninin patsas oli restauroitavana – lehdet julkaisivat kesäkuun alussa toteutetusta siirrosta myös kuvia. Budan Gallerian mukaan kauan suunniteltu korjaus viedään nyt loppuun; pronssivalu ja jalusta aiotaan korjata erikseen. Patsas luvattiin tuoda takaisin, kun työ valmistuu (NSZ 1.6.).

Restaurointi jatkui kuitenkin sen verran pitkään, että helmikuussa 1990 *Magyar Hírlap* sai aiheen otsikoida artikkelinsa ”Lenin lattialla” kuvassa pihalla restaurointia odottavan patsaan mukaan. Haastateltu Budapestin Gallerian varajohtaja Edit Müller sanoi, että ”poikkeuksellisesti ei jätetä rahan takia kesken vaan, koska »korkeammat foorumit« toivoivat niin”. Müllerin mielipiteen mukaan päätöstä asiassa ei tule maalisvaaleihin mennessä (MH 22.2.). Kun Stalin kaadettiin lokakuussa 1956, kesäkuussa 1989 näyttää olleen Budapestin Leninin vuoro. Tässä vaiheessa hyvin varovainenkin toimenpide voitaneen tulkita patsaan kaatamiseksi, joka oli joko ensimmäinen tai ainakin ensimmäisten joukossa entisessä Itä-Euroopassa.

Vaakuna on yleensä Unkarissa runsaasti esillä, ja jo aiemmin on käynyt ilmi, että olemassaoleva tähtivaakuna otettiin käyttöön juuri keväällä 1957. Kun ehdotus vaakunan muuttamista Kossuth-vaakunaksi uutisoitiin 23.1.1989, vaakunan sopivuutta argumentoitiin sillä, että se oli käytössä Ferenc Rákóczin aikana 1700-luvun alussa, vuonna 1848, 1918 ja 1945–49 – vuotta 1956 ei vielä tällöin käsitelty lehdistössä. Kun lokakuussa uudesta vaakunasta pohdittiin kansanäänestyksen järjestämistä, tarjolle esitettiin kolme vaihtoehtoja: kruunuvaakuna, Kossuth-vaakuna ja nykyinen tähtivaakuna.

Kysymys on lähes kaikkialla näkyvästä tunnuksesta ja valtioon identifioituvasta merkistä. Historioitsija György Litván kirjoittikin 30.10., ettei vaakuna ole pelkästään heraldinen vaan myös poliittinen kysymys. Kysymys oli historiallisen tradition, imperiumin tai tasavaltaisen tradition valinnasta. Litván lukeutui itse tasavaltalaisen tradition kannattajiin, joihin hän luetteli myös Lajos Kossuthin, Sándor Petőfin, Mihály Károlyin, Oszkár Jászin, György Nagyin, Sándor Juhász Nagyin ja István Bibón (MN 30.10.).

Lopulta päätöksen kruunuvaakunan hyväksi teki vuonna 1990 valittu parlamentti, joka erottautui siten myös tammikuun 1989 esityksestä. Parlamentin päätös vaati perustuslain muutoksen, sillä vaakuna oli kirjattu lakikirjaan myös esimerkiksi vuonna 1949. Se että Unkarissa symbolit ovat hyvin keskeisiä, käy ilmi muun muassa siitä, että jopa kansallishymni *Himnusz* säveltäjineen ja sanoittajineen kirjattiin perustuslakiin. Tämä tehtiin vielä vanhan vallan aikana lokakuussa 1989.

Symbolit eivät silti merkinneet vielä vallan muodollista siirtymistä, sillä keskeisimpiä symboleja muutettiin jo reformikommunistien suo-

jeluksessa. Symbolit olivat kuitenkin muutoksen näkyvä osuus, eräänlainen kaikkialta löydettävissä oleva arkiteksti, jolla luotiin odotushorisonttia, uskottavuutta muutokseen ja josta myöhemmin historiankirjoituksessa esitetään erilaisia arvioita. Toisaalla myös juostiin kilpaa symbolien haltuunotosta eli ensin muutettiin nimi ja sitten vasta puututtiin sisältöön: sekä vuonna 1956 että 1989 15.3. ja vaakunamuutos mainittiin puolueen reformeina ennen periaatteellista monipuolueargumenttia.

Poliittisia ulottuvuuksia voi siten saada esimerkiksi myös sinänsä vähäpätöinen seikka, että uusia autojen rekisterikilpiä esiteltiin ensimmäistä kertaa juuri heinäkuussa 1989 (MH 20.7.). Rekisterikilvillä luotiin siten myös odotuksia ja toiveita paremmasta Unkarista: kilvet ovat suuremmat, kirkkaammat ja niiden vasemmassa reunassa H-tunnuksen yllä pieni kansallislippu.

4.8. Loppusuora vaaleihin ja vallan vaihdos

Syyskuussa päättyneet pyöreän pöydän neuvottelut johtivat marraskuun lopussa pidettyyn kansanäänestykseen. Tuloksen perusteella päätettiin valita presidentti parlamenttivaalien jälkeen, poistaa puolueosastot työpaikoilta, jakaa puolueen omaisuus ja lopettaa olennaisesti Kádárin kauden alkuun liittynyt työläisvartiosto. Joulukuun puolivälissä tilanne Romaniassa alkoi kärjistyä; Unkarissa suruliputettiin ja seurattiin tarkoin tilannetta. Muina yksittäisinä uutisina kerrottiin 20.11. Yhdysvalloissa uudelleen perustetun Vapauspuolueen (*Szabadság Párt*) palanneen kotiin, pääkaupungin tuomioistuimen alueella joulukuun puolivälissä toimivan 29 puoluetta ja Sándor Petőfin oletettujen maallisten jäännösten palauttamisesta Siperiasta.

Unkarin ”oma pieni Watergate” (MN 6.1.) alkoi paljastua, kun kävi ilmi, että Unkarin sisäministeriö oli jatkanut oppositiopuolueiden salakuuntelua. Unkarin veikattiin tulevaisuudessa olevan Naton jäsen (NSZ 29.1.), ja 6.2. Neuvostoliittoon ennustettiin monipuoluejärjestelmää. Kun kardinaali Mindszentyn muistopäivää vietettiin 8.2., viitattiin hänen palauttamisestaan Unkariin. Myös Vatikaanin kanssa solmittiin diplomaattiset suhteet sitten vuoden 1945 (MH 10.2.).

Vielä ennen maalis-huhtikuun vaaleja toteutui eräs opposition vaatimus, sillä kansannousun jälkeen tuomituille alettiin maksaa eläkettä (MN 6.1.). Vuosien 1945 ja 1963 välisenä aikana laittomasti tuomitut yli 100 000 henkeä päätettiin rehabilitoida 17.2. Kerrottiin myös, että palstasta 301 valmistui balladi (MN 15.1.).

MSZMP:n lokakuisen kongressin aikoihin myös eräänlainen journalistinen toimittaminen oli alkanut näkyä lehdissä: puheita ei enää julkaistu kokonaisuuksina eikä niitä pantu tärkeysjärjestykseen tai automaattisesti taitettu esimerkiksi rintakuvalla. Myös lehtien logot muuttuivat kuten myös vuonna 1956: kun *Népszabadság*in aiempi logo kertoi lehden olevan MSZMP:n keskuskomitean, niin puolueen muuttuessa lehdestä tuli samana päivänä sosialistinen päivälehti. Maailman proletaareja ei myöskään enää kehoitettu yhtymään lehden nimen alla.

Marraskuun ensimmäisenä *Magyar Hírlap* oli muuttunut ministereuvoston lehdestä poliittiseksi päivälehdiksi. *Magyar Nemzet* kertoi 13.1. katkaisseensa järjestölliset suhteet kansanrintamaan ja jätti

Isänmaallisen kansanrintaman tunnuksen otsikostaan. Tibor Pethó – vuoden 1956 veteraani – palasi toimituskunnan puheenjohtajaksi. Viitattiin myös astumisesta uuteen aikakauteen, jossa lehti halusi edustaa ”kansallis-kansanomaisia, porvarillis-liberaaleja ja vasemmistolais-demokraattisia suuntauksia”.

Paitsi että näin alettiin pyrkiä yleensä uuteen aikakauteen, niin oli aika myös päästää mahdollisimman äkkiä eroon uppoamaisillaan olevasta laivasta. Tammikuun alussa pienviljelijäpuolue sanoutui selkeästi irti yhteistyöstä sosialistipuolueen kanssa. Puheenjohtaja József Torgyán sanoi puolueen vaativan neuvostojoukkojen vetäytymistä, kommunistien tilintekoa ja maanomistuksen palauttamista vuoden 1947 tilanteeseen, mikäli puolue on hallituksessa vaalien jälkeen (MH 22.1.). Hieman myöhemmin (4.2.) MDF katsoi yksiselitteisesti poliittiseksi vastapuolekseen entisen sosialistisen työväenpuolueen, sosialistipuolueen ja näihin liittyvät järjestöt. Puolueista foorumi oli ollut varovaisin, ja se teki oman taktisen käännöksensä viimeisenä. Vielä 20.11. *Magyar Nemzet* oli kysynyt, syntyykö demokraattisen foorumin ja sosialistien koalitio. Jonkinlaista yhteistoimintaa oli havaittavissa myös kansanäänestyksen yhteydessä.

Laajassa *Magyar Nemzetin* haastattelussa 27.1. puheenjohtaja József Antall täsmensi foorumin linjauksia ammennettavaan perinteeseen. Viime vuosisadan kansalliseksi liberalismiksi nimitetyn ajatussuunnan Antall tulkitsi sisältävän István Széchenyin, Lajos Kossuthin, Ferenc Deákin ja Loránd Eötvösin. Antall tulkitsi heidän edustamassaan ajatussuunnassa olleen mukana sosiaalisia aineksia toisin kuin manchesteriläisessä liberalismissa. Toisena oli 1930-luvulla syntynyt kansallis-kansanomainen ajatussuunta jota edustivat kirjailijat Gyula Illyés, László Németh, Imre Kovács ja István Bibó. Edellisestä kesästä ketju oli nyt pidentynyt myös Petőfin puolueeseen vuonna 1956. Kolmantena oli kansanpuolue-kristillisdemokraattinen ajatusmaailma, josta Antall totesi olevan myös perinteitä toisen maailmansodan jälkeen.

Helmikuun puolivälissä uutistoimisto MTI kertoi Károly Grószin vastaisesta mielenosoituksesta Leninvárosissa, missä Grósz kuului paikallisen televisiokeskustelun osanottajiin. MDF:n osasto järjesti ensin mielenosoituksen, jonka jälkeen ihmisiä jäi ilmeisesti odottamaan Grószin saapumista; he piirittivät, ilmeisesti tönivät sekä huutelivat iskulauseita esimerkiksi, että ”emme halua nähdä Grószia”. Seu-

raavan päivän Hirlapissa Grósz kuvaili joukkoa analogian avulla: sellaisiksi joita näki vuonna 1944 asemilla ja Miskolcissa 23.10.1956.

Yleensä puolueet tuomitsivat Grószin kohdistuneen hyökkäyksen. Fideszin András Bozóki huomautti kuitenkin, että jokaisella on oikeus astua julkisuuteen ja puhua niistä, jotka menneisyydessä ovat kompromettoineet itsensä. Samana päivänä kerrottiin myös toisesta mielenosoituksesta, josta kertovassa uutiskuvassa vanha mies kantoi julistetta ”kristillisdemokraattinen yhdistys ilman kommunisteja” (MH 16.2.).

Tammikuun lopussa mielipidetutkimusinstituutti *Magyar Közvéleménykutató Intézet* (MH 7.3.) oli kysynyt tuhannelta haastatellulta, miten nämä sijoittaisivat kahdeksan lueteltua puoluetta oikeisto-vasemmisto -akselille. Puolueiden painoarvo oli siinä mielessä arvioitu oikeaan, että luetelluista vain sosialistinen työväenpuolue (MSZMP) ja kansallinen pienviljelijäpuolue (Kans. pvp.) eivät päässeet parlamenttiin. Suluissa oleva lukema on peräisin jatkotutkimuksesta, joka tehtiin lokakuussa vuonna 1992 (NSZ 25.11.).

	vas.	kesk.	oik.	ei tiedä
Kans. pvp.	14	13	28	45
MSZP	46 (46)	5 (8)	12 (5)	37 (41)
KDNP	10 (7)	13 (22)	28 (22)	49 (43)
SZDSZ	19 (16)	12 (29)	26 (13)	43 (42)
MDF	21 (6)	15 (20)	22 (32)	42 (42)
Fidesz	20 (16)	9 (31)	29 (12)	42 (41)
FKgP	14 (9)	13 (16)	32 (33)	41 (43)
MSZMP	45	3	15	3

Ennen vaaleja oikeisto-vasemmisto -jako oli MSZMP:tä ja sosialistipuoluetta (MSZP) lukuunottamatta vasta muodostumassa ja löytyi enemmän puolueiden sisältä kuin niiden väliltä. Puolueiden sisällä oikeistoimago oli kuitenkin kaikkien muiden paitsi sosialistien ja sosialistisen työväenpuolueen sisällä vahvin, mutta jäi jokaisella ryhmittymällä alle kolmannekseen (vrt. myös pienviljelijäpuolue FKGP). Jos keskusta lasketaan joko oikeiston tai vasemmiston kanssa yhteen, niin tällöin oikeisto painottui kaikilla muilla paitsi socialisteilla ja so-

sialistisella työväenpuolueella, joiden oletettu vasemmistoimago oli selkeä.

Tulkinnassa huomio kiinnittyy myös epävarmojen suureen lukumäärään. Sosialistien ja sosialististen työväenpuolueen sijoitusta lukuunottamatta epävarmojen osuus oli suurin, sillä heitä oli yli 40 prosenttia. Suuntaus piti paikkansa myös syksyllä 1992, jolloin puolueet olivat jo ennättäneet hakea paikkaansa monipuoluejärjestelmässä. Suurin muutos puolueet sijoittaneiden arvioissa tällöin oli se, että hallitus alkoi näyttäytyä selkeästi oikeistolaisena ja oppositio liberaalimpana ja vasemmistolaisempana. Erityisesti demokraattinen foorumi (MDF) oli siirtynyt selvästi oikealle vuoden 1992 kyselyssä.

Vapaat demokraatit (SZDSZ) ja nuoret demokraatit (Fidesz), jotka vuonna 1990 arvioitiin selvemmin oikeistoon, sijoittuvat kaksi vuotta myöhemmin selkeämmin laajasti ymmärrettyyn puoluekentän keskustaan. Vielä Kádárin syrjäyttämisen ja 1990 vaalien välillä lehdistössä esiintyi usein käsitys, että nopeaa muutosta vaatineet vapaat demokraatit olivat mainituista ryhmittymistä kaikkein oikeistolaisin. Kun esimerkiksi edellisessä luvussa lokakuun puolue luokitteli itsensä opposition oppositioksi, se piti itseään vapaita demokraatteja radikaalimpana (MH 28.7.1989).

Vielä vaalikierrosten välillä József Antall piti puoluettaan keskustaoikeistolaisena ja vertasi sitä CDU:hun (27.3.). Tällä hän halusi erottua János Kisin aiemmasta kommentista, että SZDSZ on keskustasta vasemmalla ja sijoittuu lännen sosialistien ja sosiaalidemokraattien väliin.

Toisin sanoen puolueet eivät olleet vielä profiloituneet maaliskuun 1990 vaaleihin mennessä. Ne sisälsivät hyvinkin erilaisia fraktioita, sijoituivat limittäin vasemmisto-oikeisto -akselilla, perustuivat tuttavuuksiin ja muutoseuforian odotukseen. Ainoastaan laajamerkityksinen unkarilainen kokemustila oli kaikille puolueille yhteinen. Sen sijaan vanhoilla puolueilla oli myös jonkinlaisia traditioita lähinnä 1940-luvulta ja epämääräisemmin myös kansannousun ajalta.

4.8.1. Menneisyys osana vaaliteemoja

Ennen vaalien ensimmäistä kierrosta TIB:n András B. Hegedüs huomautti, ettei historiallista totuutta ole annettu puoluepolitiikan käsiteltäväksi. Vuosi 1956 ymmärrettiin puolueet ylittäväksi kansalliseksi asiaksi, jota puolueet eivät saa käyttää poliittisiin tarkoituksiin (MH 2.3.). Myöhemmin TIB tarkensi suhdettaan politiikkaan: järjestö ei aio puolueeksi, mutta perustajajäsenten joukossa on paljon sellaisia, jotka olivat vuonna 1956 eri puolueissa. Siksi oli luonnollista heidän olevan mukana myös uusissa (NSZ ja MH 10.3.).

TIB ilmaisi tyytyväisyytensä, että kaikki poliittiset voimat ja myös aiemmin hallinnut puolue ovat tunnustaneet, että 23.10. Unkarissa alkoi vallankumous, joka päättyi vapaussotaan. Kannanotossa arvioitiin tulleen jo yleiskäsitteeksi toimikunnan kahden vuoden takaisen määrittelyn: uuden demokraattisen Unkarin luominen ei voi alkaa ilman vuoden 1956 arvioimista uudelleen. Vallankumouksen perustavoitteita pidettiin ajankohtaisina: demokraattinen monipuoluejärjestelmä, kansanedustus, itsenäinen ja riippumaton Unkari sekä naapurikansojen todelliseen tasa-arvoon perustuva yhteistyö. Toimikunnan mielestä vuoden 1956-henki oli yhteinen perintö: Puolueiden piti muistaa heillä olevan kansakuntaa yhteensitovia ihanteita. On opittava hillitsemään itsensä sekä välttämään syyttelyä ja ennakkoluuloja. Julkilausumassa vedottiin myös, etteivät puolueet omaksuisi marttyyrien muistoa ja 16.6. draaman elämyksiä (ibid.).

Vaalien alla Baltiassa itsenäisyysvaatimukset voimistuivat, ja *Magyar Hírlap* kertoi, että Vlnassa pelätään uutta 1956:ta. Myös Romaniassa mellakoitiin (MH 21. ja 27.3.). Varsinaisena vaalipäivänä 25.3. äänestysprosentti jäi melko matalaksi, sillä 65,77% antoi hyväksytyän äänen yhden ehdokkaan vaalipiireissä ja 65,10% alueellisten listojen ehdokkaille. Listavaalin ensimmäisen kierroksen tulos oli seuraava:

MDF	24,73 %	MSZP	10,89 %
SZDSZ	21,39 %	Fidesz	08,95 %
FKGP	11,73 %	KDNP	06,46 %.

(Magyarország politikai évkönyve 1991, 80–82;
Körösényi 1990, 340–341.).

Vain viidessä vaalipiirissä joku ehdokkaista oli saanut riittävän enemmistön. Näin huhtikuussa pidettävälle toiselle kierrokselle jäi jaettavaksi 171 paikkaa ja varsinainen vaalien ratkaisu.

Toisella kierroksella sanankäyttö koveni: entinen puolue oli syrjäytetty vallasta – eräs kádárastien vuoden 1956 uhkakuva oli ”toteutunut” – ja entisen opposition aika oli ratkaista keskinäinen paremmuutensa. Esimerkiksi *Népszabadság*issa Miklós Vásárhelyi arvioikin, ettei urbanistien ja kansallismielisten vastakohta ollut edes 1930-luvulla niin suuri kuin nyt.

Foorumilla näytti olleen toisella kierroksella mukana reikälippu eli vuoden 1956 symboli, sillä eräästä tilaisuudesta otetussa kuvassa lippu on Antallin ja Giscard d’Estaing’in taustalla. Myös toinen Unkarin perinteeseen vetoava symboli oli MDF:n käytössä: puolueen ilmoituksessa (MH 3.3.) kruunuvaakuna on murtautumassa sosialismin ajan – harmaan – vaakunan alta. Vaalijulisteista osa viittasi yleisemmin menneisyyteen, mutta 1956 ei muutoin ole niissä erityisesti esillä (Magyarország politikai évkönyve 1991, 62–67).

Vaalimainoksia tarkastelluissa lehdissä ei ole kovin runsaasti, sillä lähinnä yksittäiset ehdokkaat mainostivat itseään kerran tai kahdesti. Tähän teemaan liittyen *Magyar Nemzet*issä 3.4. ollut SZDSZ:n mainos sisälsi kaksitoista pykälää, jotka puolue lupaa toteuttaa hallituksessa. Niistä ensimmäisenä puolue halusi aloittaa neuvottelut neuvostojoukkojen vetäytymisen nopeuttamisesta ja aikoi ehdottaa parlamentille Imre Nagyin hallituksen 1.11.1956 tekemän esityksen, jolla Unkari erosi Varsovan liitosta.

Vaalitaistelun toisella kierroksella huomiota on kiinnitetty esimerkiksi antisemitismisyytöksiin. Keskustelu antisemitismistä ilmestyi unkarilaislehtiin tammikuussa, ja vaihtelevassa määrin jatkui myös koko tarkasteltavan ajanjakson. Keskustelun aloitti MDF:n István Csurka 14.1. *Vasárnap*i *Újság*-nimisessä radio-ohjelmassa, jossa hän pyrki herättelemään unkarilaisia, kun maa on erilaisten kommunismin versioiden jälkeen anarkiassa. Toimittaja Katalin Bossányin (MH 15.1.) vastauksen mukaan heräämisanalogialla oli yhteytensä vuoden 1919 neuvostotasavallan kukistumisen jälkeiseen aikaan, jota luonnehti myös antisemitismi.

Radikaaleimmista ryhmittymistä ”56:sten liitto” antoi julkilausuman, jossa se ei tunnustanut vaaleja, sillä tärkeät päätökset tehtiin suljettujen ovien takana, ja siksi sortovallan todellisen opposition tu-

lisikin vetäytyä vaaleista (MN 3.4.). TIB sanoutui ryhmittymästä irti toisen kierroksen jälkeen 10.4., huomautti ryhmittymän yhtä allekirjoittajaa lukuunottamatta ottaneen osaa vaaleihin, nauttineen valtion tukea ja pudonneen toiselta kierrokselta.

Tämän työn kannalta toisen vaalikierroksen tärkein dokumentti tarkastelluissa lehdissä oli *Magyar Hírlap*issa 28.3. julkaistu MDF:n julkilausuma, jolla foorumi pyrki erottautumaan pahimmasta kilpailijastaan SZDSZ:stä. Ensin vapaiden demokraattien viitattiin syyttävän vastustajiaan kommunistiystävällisyydestä, minkä jälkeen sulkuihin kirjoitettiin uusi versio vanhasta iskulauseesta nyt SZDSZ:n käyttämässä muodossa ”joka on vastaamme on heidän kanssaan” (*Aki elle-niink van, az veliik van*). Itse MDF ei tulkinnut olevansa ketään vastaan vaan kansakunnan puolesta (*Mi nem mások ellen, a nemzetért vagyunk!*) (vrt. *Magyarország politikai évkönyve* 1991, 62–67). Sitte politisoitiin myös kansakunnan käsite.

*Magyar Hírlap*in mainoksessa foorumin kerrottiin myös juurtuneen unkarilaisiin perinteisiin ja rakentuvan edellisten sukupolvien kokemuksiin. Väittämää tuettiin kronologisesti etenevällä suurmiesten nimiketjulla: Dániel Berzsenyi, Ferenc Kölcsey, István Széchenyi, Sándor Petöfi, Lajos Kossuth, Ferenc Deák, Pál Teleki, Endre Bajcsy-Zsilinszky, Lajos Németh ja István Bibó. Lisäksi esimerkeiksi kaivettiin esiin vuosien 1945–47 ja 1956 demokraattisten poliitikkojen vastuuntuntoinen ja äärimmäisyyksiä välttävä suhtautuminen.

Vastaava menneen kantaminen nykyisyydessä oli tosin löydettävissä hieman myöhemmin myös uuden sosialistipuolueen ohjelma-luonnoksesta (NSZ 26.4.). Siitä se kuitenkin lyhennysvaiheessa jäi pois (ibid., 28.5.). Luonnoksessa sosialistien määriteltiin olevan kaikkien niiden perillinen, joiden ajateltiin myös ajaneen kansakunnan etua: Széchenyi, Kossuth, Deák (pidemmälle historiaan ei haluttu mennä); Ady, Bartók, Kunfi, Jászin sukupolvi runoilija Józsefiin, Bibó sekä kansalliset ja porvarilliset kirjailijat. Vastaava ketju haettiin suhteessa kommunistiseen liikkeeseen ja sen reformisteihin (ibid., 26.4.).

MDF:n tapauksessa foorumin edustajat tekivät nimiketjun jälkeen johtopäätöksen, ettei sen tarvitse unohduttaa menneisyyttä kovaaäänisellä kommunismin vastaisuudella, millä viitattiin vapaiden demokraattien esiintymiseen. Seuraavassa kappaleessa tätä selvitettiin, että

”emme ole marxisteja, emme nykyään mutta emme myöskään vain vuosikymmen tai kaksi sitten joutuneet kommunistista diktatuuria vastaan. Me olemme niiden puolueiden jatkajia, jotka vuosien 1945-48 välillä taistelivat yksipuoluediktatuurin synnyttämistä vastaan, jotka 1956 vallankumouksessa yrittivät lopettaa sen, jotka sen takia pantiin vankilaan, vainottiin ja... jotka Kádárin aikana koko ajan muodostivat hiljaisen, sisäisen opposition.”

Pesäeroargumentti menneeseen oli toistunut aiemmin jo vuosien 1945 ja 1956 yhteydessä – nyt kompromentoitumista Kádárin kauden yritettiin välttää menemällä aikaan ennen vuotta 1948. Tekstissä esiintyvä hiljainen sisäinen oppositio on silti käsitteenä ongelmallinen, sillä se on lähellä Richard Nixonin formulaa ”hiljainen enemmistö”, josta Murray Edelmanin (1977) mukaan kuitenkin ei voitu päästä selvyyteen, koska se oli hiljaa. Samalla tavoin myös Unkarin hiljaisen opposition asema on kyseenalainen. Ainakin Kádárin vuoden 1961 puheen mukaan se oli sekä kansantasavallan, puolueen että kansanrintaman puolella.

Seuraavaksi MDF pyysi kunnioittamaan niitä ihanteita ja poliittista rohkeutta, jotka kommunistiperhetaustan, oman marxistisen, joissakin tapauksessa marxistisen ja trotskilaisen vakaumuksen tai MSZMP-kokemuksen hylkäämällä vasta ”1970-luvulla vähitellen hyväksyivät liberaalin demokratian periaatteita. Heitä on paljon SZDSZ:n jäsenenä tänään”.

Demokraattisen opposition arvo tunnustettiin ensin ”kohteliain” sanakääntein. Mutta-sanan jälkeen seurasi kuitenkin varsinainen asia:

”mutta maltillisuutta myös hiljaisemmin taistelevalla kansanomaisella tai porvarillista syntyperää olevilla kirjailijoilla ja muulla älymystöllä, joiden huomattava osa ei koskaan uskonut sosialistis-kommunistisen utopiaan tai joille vuoden 1956 vallankumous oli jo paljastanut edeltävät bolshevismin valheet. Tämän päivän SZDSZ:n johtajista ei vain yksi johtaja ole säilyttänyt kommunistista menneisyyttään ja mentaliteettiaan”.

Foorumin tekemä johtopäätös oli, että vapaat demokraatit ”vielä tänään vain vaivoin voivat samaistua kansallisiin päämääriin”. Jälleen negatiivinen käsite onnistuttiin määrittelemään vastustajalle ja positiiv-

vinen itselle. Toisella vaalikierroksella kysymyksessä oli jo siten keskinäinen taistelu menneisyydestä, joka alkoi kääntyä erottautumiseksi vanhasta tyyliin en ollut heidän puolellaan, olin heitä vastaan.

Vapaat demokraatit vastasivat (MN ja MH 30.3.) mainoksessa, jonka mukaan ei ole totta, että SZDSZ:n johtajat olisivat takkinsa kääntäneitä kommunisteja. Todettiin juuri sen puolueen syyttävän meitä, missä vielä viime vuonna oli kaksoisjäseniä eli sekä foorumin että kommunistipuolueen jäseniä. Vapaat demokraatit tulkitsivat olevansa jo yksitoista vuotta kansalaisyhteiskunnasta taistelleen Demokraattisen opposition työn jatkajia. Lainattiin myös foorumin perustuskirjettä, jossa se ei aio olla ”hallitus- eikä oppositiopuolueellinen” ja esitettiin lausuntoja, joiden perusteella foorumin maltillinen irrottautuminen hallituspuolueesta joutui koomiseen yhteyteen.

Toisella kierroksella MDF sai kuitenkin maanvyörymävoiton: 41,2% äänistä ja 114 paikkaa. Vaikka SZDSZ:llä oli ollut johtoasema ensimmäisen kierroksen jälkeen yhteensä 63:ssa vaalipiirissä, se onnistui voittamaan niistä vain 35. Pienviljelijäpuolue FKGP onnistui säilyttämään asemansa vahvoilla alueillaan ja voitti 11 paikkaa (Körösényi 1990, 341). Voiton arvioitiin johtuvan siitä, että foorumi kannatti maltillisempaa muutosta kuin SZDSZ (esim. Schöpflin 1991, 64). Toisen kierroksen menestys johtui lisäksi kolmesta tekijästä: foorumin ehdokkaat tunnettiin paremmin, toiseksi pienet vaalipiirit suosivat sitä – foorumi voitti kaikissa vaalipiireissä Tonavan itäpuolella – sekä kolmanneksi liukumista ensimmäisen ja toisen kierroksen välillä (Hibbing–Patterson 1992, 442–444).

Uuden parlamentin avajaiset olivat 2.5., ja *Magyar Nemzet* otsikoi yhden sitä koskevista uutisista sanoilla ”1956 oli vallankumous ja vapaussota”. Siinä parlamentin ensimmäinen laki käsitteli lokakuun 1956 vallankumouksen ja vapaussodan historiallista merkitystä. Tekstissä viitattiin kunniakkaina tapahtumina arvioitavan vain vuosien 1848–49 vallankumousta ja vapaussotaa. Myös vuoden 1956 vallankumouksen arvioitiin tuoneen toiveen demokraattisesta järjestelmästä, eikä seuranneen koston palauttama vanha valta voinut kitkeä vuoden 1956 henkeä kansan sielusta (Az 1956-os... 1991, 176).

Lain toisessa pykälässä vallankumouksen ja vapaussodan alkamiskäytännönä myös tasavallan julistamispäivä 23.10. määrättiin kansalliseksi juhlapäiväksi (ibid.). Siten lailla edustajat liittyivät jo Itävalta-Unka-

rista Kádáriin ulottuvaan traditioon, jolla tärkeitä ja saavutettuja historiallisia tapahtumia oli kanonisoitu lakiin.

Uusi puhemies, historioitsija György Szabad (MDF) tulkitsi vuoden 1956 olevan tärkein side historialliseen menneisyyteen ja tärkein peruste tulevan Unkarin kasvattamiseen. Itse lakiesitys oli TIB:n valmistelema ja se hyväksyttiin 366 äänellä 386:sta. Läsä avajaisissa olivat myös 1945–1947 parlamentin puhemies Béla Varga ja Unkarin viimeisen kuninkaan, Kaarlen, jälkeläinen Otto von Habsburg.

Uuden hallituksen ministereistä kaksi oli ollut suoranaisesti tekemisissä kansannousun kanssa. Pääministeri ja historioitsija József Antall oli toiminut lukion vallankumoustoimikunnan puheenjohtajana, ja puolustusministeri, historioitsija Lajos Für mainitsi parlamenttimatrikkelissaan toimineensa Hajdú-Biharin läänin vallankumousoikeuden sihteerinä (Szabadon... 1990). Siten periaatteessa entisille vastavallankumouksellisille oli tiedossa hallitusvastuu neljäksi vuodeksi.